درین مجلّد :-

قصیدهٔ برده

قواعد القرآن

چهل حدیث نبوی -

قصیدهٔ أمالي باشرح منظوم آن

ترجمهٔ منظوم احادیث قصار

درین مجلّد :-

قصیدهٔ برده

قواعد القرآن

چهل حدیث نبوی -

قصیدهٔ أمالي باشرح منظوم آن

ترجمهٔ منظوم احادیث قصار

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی
جمهوری اسلامی ایران
شماره ثبت کتاب ۲۰۹۹۶۱
کتاب مجموعه: قصیدهٔ برده، قواعد القرآن و...
مؤلف
مترجم
شمارهٔ قفسه ۱۸۷۹۶

درین مجلّد :-

قصیدهٔ برده

قواعد القرآن

چهل حدیث نبوی -

قصیدهٔ أمالي با شرح منظوم آن

ترجمهٔ منظوم احادیث قصار

۱

قصیده

سحر بی پرده

بسم الله الرحمن الرحيم

أمن تذكر جيران بذي سلم
مزجت دمعا جرى من مقلة بدم

أم هبت الريح من تلقاء كاظمة
وأومض البرق في الظلماء من إضم

فما لعينيك إن قلت اكففا همتا
وما لقلبك إن قلت استفق يهم

أيحسب الصب أن الحب منكتم
ما بين منسجم منه ومضطرم

فكيف تنكر حبا بعد ما شهدت
به عليك عدول الدمع والسقم

يا لائمي في الهوى العذري معذرة
مني إليك ولو أنصفت لم تلم

نعم سرى طيف من أهوى فأرقني
والحب يعترض اللذات بالألم

وأثبت الوجد خطي عبرة وضنى
مثل البهار على خديك والعنم

لولا الهوى لم ترق دمعا على طلل

ولا ارقت لذكر البان والعلم

عدتك حالي لا سري بمستتر

عن الوشاة ولا دائي بمنحسم

محضتني النصح لكن لست اسمعه

ان المحب عن العذال في صمم

اني اتهمت نصيح الشيب في عذلي

والشيب ابعد في نصح عن التهم

فان امارتي بالسوء ما اتعظت

من جهلها بنذير الشيب والهرم

ولا اعدت من الفعل الجميل قرى

ضيف الم براسي غير محتشم

لو كنت اعلم اني ما اوقره

كتمت سرا بدا لي منه بالكتم

من لي برد جماح من غوايتها

كما يرد جماح الخيل باللجم

فلا ترم بالمعاصي كسر شهوتها

ان الطعام يقوي شهوة النهم

والنفس كالطفل ان تهمله شب على

حب الرضاع وإن تفطمه ينفطم

فاصرف هواها وحاذر أن توليه
إن الهوى ما تولى يصم أو يصم

وراعها وهي في الأعمال سائمة
وإن هي استحلت المرعى فلا تسم

كم حسنت لذة للمرء قاتلة
من حيث لم يدر أن السم في الدسم

واخش الدسائس من جوع ومن شبع
فرب مخمصة شر من التخم

واستفرغ

واستفرغ الدمع من عين قد امتلأت
من المحارم والزم حمية الندم

وخالف النفس والشيطان واعصهما
وإن هما محضاك النصح فاتهم

ولا تطع منهما خصما ولا حكما
فأنت تعرف كيد الخصم والحكم

أستغفر الله من قول بلا عمل
لقد نسبت به نسلا لذي عقم

أمرتك الخير لكن ما ائتمرت به

وما استقمت فما قولي لك استقم

ولا تزودت قبل الموت نافلة
ولم أصل سوى فرض ولم أصم

ظلمت سنة من أحيى الظلام إلى
أن اشتكت قدماه الضر من ورم

وشد من سغب أحشاءه وطوى
تحت الحجارة كشحا مترف الأدم

وراودته الجبال الشم من ذهب
عن نفسه فأراها أيما شمم

وأكدت زهده فيها ضرورته
إن الضرورة لا تعدو على العصم

وكيف تدعو إلى الدنيا ضرورة من
لولاه لم تخرج الدنيا من العدم

محمد سيد الكونين والثقلين
والفريقين من عرب ومن عجم

نبينا الآمر الناهي فلا أحد
أبر في قول لا منه ولا نعم

هو الحبيب الذي ترجى شفاعته
لكل هول من الأهوال مقتحم

دعا الى الله فالمستمسكون به
مستمسكون بحبل غير منفصم

فاق النبيين في خلق وفي خلق
ولم يدانوه في علم ولا كرم

وكلهم من رسول الله ملتمس
غرفا من البحر او رشفا من الديم

وواقفون لديه عند حدهم
من نقطة العلم او من شكلة الحكم

فهو الذي تم معناه وصورته
ثم اصطفاه حبيبا بارئ النسم

منزه عن شريك في محاسنه
فجوهر الحسن فيه غير منقسم

دع ما ادعته النصارى في نبيهم
واحكم بما شئت مدحا فيه واحتكم

وانسب الى ذاته ما شئت من شرف
وانسب الى قدره ما شئت من عظم

فان فضل رسول الله ليس له
حد فيعرب عنه ناطق بفم

او ناسبت قدره آياته عظما

أحيى اسمه حين يدعى دارس الرمم

لم يمتحنا بما تعيى العقول به
حرصا علينا فلم نرتب ولم نهم

أعيى الورى فهم معناه فليس يرى
للقرب والبعد فيه غير منفحم

كالشمس تظهر للعينين من بعد
صغيرة وتكل الطرف من أمم

فمبلغ العلم فيه أنه بشر
وأنه خير خلق الله كلهم

فكيف يدرك في الدنيا حقيقته قوم نيام تسلوا عنه بالحلم

وكل آي

٢ حتى إذا طلعت في الكون عم هدا
ها العالمين وأحيت سائر الأمم

وكل آي أتى الرسل الكرام بها
فإنما اتصلت من نوره بهم

فإنه شمس فضل هم كواكبها
يظهرن أنوارها للناس في الظلم

أكرم بخلق نبي زانه خلق
بالحسن مشتمل بالبشر متسم

كالزهر في ترف والبدر في شرف
والبحر في كرم والدهر في همم

كأنه وهو فرد في جلالته
في عسكر حين تلقاه وفي حشم

كأنما اللؤلؤ المكنون في صدف ... من معدني منطق منه ومبتسم

گویا ندانهای مبارک آنحضرت مروارید بود مستقر و پوشیده در صدف که او صدف در حقیقت عبارت از دو معدن است که یکی جای سخن گفتن و دیگر جای خنده زدن

لا طيب يعدل تربا ضم أعظمه ... طوبى لمنتشق منه وملتثم

نیست هیچ بویی که برابری کند با خاکی که در بر گرفته است استخوانهای او را ای خوشا حال بوینده آن خاک و بوسه دهنده بآن خاک

أبان مولده عن طيب عنصره ... يا طيب مبتدأ منه ومختتم

ظاهر و روشن ساخت ولادت آنحضرت پاکی اصل و نسب او را در آن زمان بر عالمیان ای خوشا حال ابتدای کار آنحضرت و ای نیکی انتهای شاعت کار نبوت

يوم تفرس فيه الفرس أنهم ... قد أنذروا بحلول البؤس والنقم

وبات إيوان كسرى وهو منصدع ... كشمل أصحاب كسرى غير ملتئم

و شکسته اند در ایوان کسری و حال آنکه ایوان شکافته شد

والنار خامدة الأنفاس من أسف ... عليه والنهر ساهي العين من سدم

و در آن هنگام نفس آتش پرستان سرد شد از غم و اندوه بواسطه آنکه آتش ایشان فرو مرد تا سفید رنگ و آب چشمه ایشان خشک گشت از غم و اندوه

وساء ساوة أن غاضت بحيرتها ... ورد واردها بالغيظ حين ظمي

و غمکین شد اهل ساوه که فرو رفت و خشک شد دریاچه ایشان و بازگشتند آنها که گو میرفتند باب از حالی که در غایت تشنگی بودند

كأن بالنار ما بالماء من بلل ... حزنا وبالماء ما بالنار من ضرم

گویا بواسطه شرف و عظمت ولادت آنحضرت آتش متصف صفت آب شده از رطوبت و تری و آب متصف بصفت آتش گشت از شعله زدن بواسطه شدت حزن و اندوه کا فران

والجن تهتف والأنوار ساطعة ... والحق يظهر من معنى ومن كلم

و جنیان آواز بر میداشتند و نورها در فشنده و درخشنده بود و حق و راستی ظاهر میشد از معنی و صورت محمد علیه السلام

عموا وصموا فإعلان البشائر لم ... تسمع وبارقة الإنذار لم تشم

کور و کر گشتند دیوان پس ظاهر شد بشارتهای نبوت و دولت بعثت آنحضرت نشنودند و در عین حق بیم کردند آن را

من بعد ما أخبر الأقوام كاهنهم
بأن دينهم المعوج لم يقم

وبعد ما عاينوا في الأفق من شهب
منقضة وفق ما في الأرض من صنم

حتى غدا عن طريق الوحي منهزم
من الشياطين يقفو إثر منهزم

كأنهم هربا أبطال أبرهة
أو عسكر بالحصى من راحتيه رمي

نبذا به بعد تسبيح ببطنهما
نبذ المسبح من أحشاء ملتقم

جاءت

جاءت لدعوته الأشجار ساجدة
تمشي إليه على ساق بلا قدم

كأنما سطرت سطرا لما كتبت
فروعها من بديع الخط في اللقم

مثل الغمامة أنى سار سائرة
تقيه حر وطيس للهجير حمي

أقسمت بالقمر المنشق إن له
من قلبه نسبة مبرورة القسم

وما حوى الغار من خير ومن كرم
وكل طرف من الكفار عنه عمي

فالصدق في الغار والصديق لم يرما
وهم يقولون ما بالغار من أرم

ظنوا الحمام وظنوا العنكبوت على
خير البرية لم تنسج ولم تحم

وقاية الله أغنت عن مضاعفة
من الدروع وعن عال من الأطم

ما ضامني الدهر يوماً واستجرت به
إلا ونلت جواراً منه لم يضم

ولا التمست غنى الدارين من يده
إلا استلمت الندى من خير مستلم

لا تنكر الوحي من رؤياه إن له
قلباً إذا نامت العينان لم ينم

فذاك حين بلوغ من نبوته
فليس ينكر فيه حال محتلم

تبارك

تبارك الله ما وحي بمكتسب
ولا نبي على غيب بمتهم

آياته الغر لا تخفى على أحد
بدونه العدل بين الناس لم يقم

كم أبرأت وصباً باللمس راحته
وأطلقت أرباً من ربقة اللمم

وأحيت السنة الشهباء دعوته
حتى حكت غرة في الأعصر الدهم

بعارض جاد أو خلت البطاح بها
سيباً من اليم أو سيلاً من العرم

لما شكت وقعت البطحا قال له
على الربا والضراب حال منسجم

[illegible] على سيدنا محمد وآله وصحبه [illegible] أجمعين

دعني ووصفي آياتٍ له ظهرت

ظهورَ نارِ القِرى ليلاً على علمِ

فالدرّ يزداد حسناً وهو منتظمٌ

وليس ينقص قدراً غير منتظمِ

فما تطاول آمالُ المديح إلى

ما فيه من كرم الأخلاق والشيمِ

آياتُ حقٍّ من الرحمن مُحدَثةٌ

قديمةٌ صفةُ الموصوف بالقِدَمِ

لم تقترن بزمانٍ وهي تخبرنا

من القرون وعن عادٍ وعن إرمِ (عن المعاد)

دامت لدينا ففاقت كلَّ معجزةٍ

من النبيين إذ جاءت ولم تدمِ

محكمات

محكماتٌ فما يُبقين من شبهٍ

لذي شقاقٍ ولا يبغين من حكمِ

ما حوربت قطُّ إلا عاد من حربٍ

أعدى الأعادي إليها مُلقيَ السلمِ

ردّت بلاغتُها دعوى معارضها

ردَّ الغيور يدَ الجاني عن الحرمِ

لها معانٍ كموج البحر في مددٍ

وفوق جوهره في الحسن والقيمِ

فما تُعدّ ولا تُحصى عجائبها

ولا تُسام على الإكثار بالسأمِ

قرّت بها عينُ قاريها فقلتُ له

لقد ظفرتَ بحبل الله فاعتصمِ

إن تلقها خيفة من حر نار لظى
أطفأت حر لظى من وردها الشبم

كأنها الحوض تبيض الوجوه به
من العصاة وقد جاءوه كالحمم

وكالصراط وكالميزان معدلة
فالقسط من غيرها في الناس لم يقم

لا تعجبن لحسود راح ينكرها
تجاهلا وهو عين الحاذق الفهم

قد تنكر العين ضوء الشمس من رمد
وينكر الفم طعم الماء من سقم

يا خير من يمم العافون ساحته
سعيا وفوق متون الأينق الرسم

ومن هو الآية الكبرى لمعتبر
ومن هو النعمة العظمى لمغتنم

سريت

سريت من حرم ليلا إلى حرم
كما سرى البدر في داج من الظلم

فظلت ترقى إلى أن نلت منزلة
من قاب قوسين لم تدرك ولم ترم

وبت بدل

وقدمتك جميع الأنبياء بها
والرسل تقديم مخدوم على خدم

وأنت تخترق السبع الطباق بهم
في موكب كنت فيه صاحب العلم

حتى إذا لم تدع شأوا لمستبق
من الدنو ولا مرقى لمستنم

خفضت كل مقام بالإضافة إذ
نوديت بالرفع مثل المفرد العلم

كيما تفوز بوصل أي مستتر
من العيون وسر أي مكتتم

فخار غير مشترك نسخة

فحزت كل مقام غير مزدحم

وجزت كل مقام غير مزدحم

وجل مقدار ما وليت من رتب

وعز إدراك ما أوليت من نعم

بشرى لنا معشر الإسلام إن لنا

من العناية ركنا غير منهدم

لما دعا الله داعينا لطاعته

بأكرم الرسل كنا أكرم الأمم

راعت قلوب العدى أنباء بعثته

كنبأة أجفلت غفلا من الغنم

ما زال يلقاهم في كل معترك

حتى حكوا بالقنا لحما على وضم

ودوا الفرار فكادوا يغبطون به

أشلاء شالت مع العقبان والرخم

تمضي

تمضي الليالي ولا يدرون عدتها

ما لم تكن من ليالي الأشهر الحرم

كأنما الدين ضيف حل ساحتهم

بكل قرم إلى لحم العدى قرم

يجر بحر خميس فوق سابحة

ترمي بموج من الأبطال ملتطم

من كل منتدب لله محتسب

يسطو بمستأصل للكفر مصطلم

حتى غدت ملة الإسلام وهي بهم

من بعد غربتها موصولة الرحم

مكفولة أبدا منهم بخير أب

وخير بعل فلم تيتم ولم تئم

هم الجبال فسل عنهم مصادمهم
ماذا رأى منهم في كل مصطدم
وسل حنينا وسل بدرا وسل احدا
فصول حتف لهم ادهى من الوخم
المصدري البيض حمرا بعدما وردت
من العدى كل مسود من اللمم
والكاتبين بسمر الخط ما تركت
اقلامهم حرف جسم غير منعجم
شاكي السلاح لهم سيما تميزهم
والورد يمتاز بالسيما من السلم
تهدي اليك رياح النصر نشرهم
فتحسب الزهر في الاكمام كل كمي

كانهم

كانهم في ظهور الخيل نبت ربى
من شدة الحزم لا من شدة الحزم
طارت قلوب العدى من بأسهم فرقا
فما تفرق بين البهم والبهم
ومن تكن برسول الله نصرته
ان تلقه الاسد في آجامها تجم
فلن ترى من ولي غير منتصر
به ولا من عدو غير منقصم
احل امته في حرز ملته
كالليث حل مع الاشبال في اجم
كم جدلت كلمات الله من جدل
فيه وكم خصم البرهان من خصم

كفاكَ بالعلمِ في الاُمّيِّ معجزةً
في الجاهليّةِ والتأديبِ في اليُتُمِ

خدمتُهُ بمديحٍ استقيلُ بهِ
ذنوبَ عُمرٍ مضى في الشعرِ والخِدَمِ

اذ قلّداني ما تُخشى عواقبُهُ
كأنّني بهما هَدْيٌ من النَّعَمِ

اطعتُ غَيَّ الصِّبا في الحالتينِ وما
حصّلتُ الّا على الآثامِ والنّدمِ

فيا خسارةَ نفسٍ في تجارتِها
لم تشترِ الدِّينَ بالدُّنيا ولم تَسُمِ

ومن يبعْ آجلاً منهُ بعاجلِهِ
يَبِنْ لهُ الغبنُ في بيعٍ وفي سَلَمِ

ان

ان آتِ ذنباً فما عهدي بمنتقضٍ
من النبيِّ ولا حبلي بمنصرمِ

فانّ لي ذمّةً منهُ بتسميتي
محمّداً وهو اوفى الخلقِ بالذِّممِ

ان لم يكن في معادي آخذاً بيدي
فضلاً والّا فقلْ يا زلّةَ القدمِ

حاشاهُ ان يُحرَمَ الرّاجي مكارمَهُ
او يرجعَ الجارُ منهُ غيرَ محترمِ

ومنذُ الزمتُ افكاري مدائحَهُ
وجدتُهُ لخلاصي خيرَ ملتزمِ

ولن يفوتَ الغنى منهُ يداً تَرِبَتْ
انّ الحيا يُنبتُ الازهارَ في الاُكَمِ

وَلَمْ أُرِدْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا الَّتِي قَطَفَتْ
يَدَا زُهَيْرٍ بِمَا أَثْنَى عَلَى هَرِمِ

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَا لِي مَنْ أَلُوذُ بِهِ
سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمِمِ

وَلَنْ يَضِيقَ رَسُولَ اللهِ جَاهُكَ بِي
إِذَا الْكَرِيمُ تَحَلَّى بِاسْمِ مُنْتَقِمِ

فَإِنَّ مِنْ جُودِكَ الدُّنْيَا وَضَرَّتَهَا
وَمِنْ عُلُومِكَ عِلْمَ اللَّوْحِ وَالْقَلَمِ

يَا نَفْسُ لَا تَقْنَطِي مِنْ زَلَّةٍ عَظُمَتْ
إِنَّ الْكَبَائِرَ فِي الْغُفْرَانِ كَاللَّمَمِ

لَعَلَّ رَحْمَةَ رَبِّي حِينَ يَقْسِمُهَا
تَأْتِي عَلَى حَسَبِ الْعِصْيَانِ فِي الْقِسَمِ

يا رب

يَا رَبِّ فَاجْعَلْ رَجَائِي غَيْرَ مُنْعَكِسٍ
لَدَيْكَ وَاجْعَلْ حِسَابِي غَيْرَ مُنْخَرِمِ

وَالْطُفْ بِعَبْدِكَ فِي الدَّارَيْنِ إِنَّ لَهُ
صَبْرًا مَتَى تَدْعُهُ الْأَهْوَالُ يَنْهَزِمِ

وَالْآلِ وَالصَّحْبِ ثُمَّ التَّابِعِينَ لَهُمْ
أَهْلِ التُّقَى وَالنَّقَى وَالْحِلْمِ وَالْكَرَمِ

وَأْذَنْ لِسُحْبِ صَلَاةٍ مِنْكَ دَائِمَةٍ
عَلَى النَّبِيِّ بِمُنْهَلٍّ وَمُنْسَجِمِ

مَا رَنَّحَتْ عَذَبَاتِ الْبَانِ رِيحُ صَبًا
وَأَطْرَبَ الْعِيسَ حَادِي الْعِيسِ بِالنَّغَمِ

شَرِّفْ حُسَيْنِي لَدَى تَحْقِيقِ حُرْمَتِهِ
مِنْ بَعْدِ تَوْفِيقِ طَوْفٍ حَوْلَ ذِي الْحَرَمِ

وَاغفر كبائر عصياني وسيآتي
وارحم بفضلك يا ذا الجود والكرم

بعد از فراغ تحصيل مبادرت كند بخواندن اللهم اني اعوذ بك
من ذهاب الدولة وتغيير النعمة وتحويل العافية
وغلبة الشقاوة وبعد السعادة واسئلك الامن والايمان
والعفو والعافية في الدين والدنيا والاخرة برحمتك يا ارحم الراحمين
وصلى الله تعالى على سيدنا ونبينا محمد وعلى جميع الانبياء
والمرسلين وعلى ملائكة المقربين بعدد ذرات الارضين
من هذا اليوم الى يوم الدين

[illegible]

دلیل قراء

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد بیحد و ثنای بیعد حضرت قادری را که قرآن
مجید و فرقان حمید بر ما فرو فرستاد و شکر بی‌پایان
منعمی که نعمت ایمان و عرفان بما داد تقدست
اسماؤه و تنزهت کبریاؤه و صد هزاران صلاة
صلوات و تحف تحیات زاکیات بر مرقد منور
و مشهد معطر خلاصهٔ کاینات و زبدهٔ مخلوقات
آن سیدی که اسم مبارکش عنوان صحیفهٔ منشآت
و سر دفتر رسالهٔ موجودات است علیه من الصلوة افضلها
و من التحیات اکملها و بر آل و اصحابش که پیشوایان
راه دین و هادیان بارگاه یقین اند رضوان الله
تعالی علیهم اجمعین اما بعد بر ارباب تحقیق
و اولوا الالباب و التدقیق پوشیده نیست که دانستن

علم

که دانستن علم قرآن از اهم مطالب و اعظم مآربست
زیرا که نماز بی وی درست نیست و این فقیر حقیر یار محمد ابن
خداداد سمرقندی مدت مدید مطالعه علم قرآن
و علم تفسیر کرده و ملازمت استادان ثقه که در ماوراء
النهر و بلاد خراسان بوده اند نموده و از ایشان اجازات
عالیه حاصل کرده پس چیزی که ازین علم تعلق بتجوید قرآن
داشت و مخصوص بقراءت امام عاصم رحمة الله که راوی
پنجم است و قراءت وی در میان ولایتها مشهور است
و سند قراءت وی از ابن مسعود است و وی نیز استاد
ابوحنیفه است و راویان او که ابوبکر و حفص است
رحمهم الله ذکر کردیم و آنچه تعلق بدین قراءت داشت
از تجوید و قواعد قراءت و اختلافات راویان همه را
درین رساله مبین ساختیم و چون درین بلاد این قراءت
متعارف بود بر وی اختصار کردیم و گردانیدیم این را
تحفهٔ سلطان زادهٔ عالمیان و ملجاء آدمیان خلاصهٔ

الماء والطين خليفة الله في الارضين نقطه دایره پاد شاهی
ومرکز مدار شهنشاهی قطب فلک خلافت در برج شرف
کرامت بدر آسمان سعادت وشهریاری آفتاب سماء
رفعت وکامکاری والحلواء الولاية في الافاق الا سرير
الخلافت بالارث والاستحقاق ناشر رایات العدل
والاحسان باسط اجنحة الامن والامان کاشف
استار الحقایق عارف اسرار الدقایق رافع رایات العلوم
الى الغاية القصوى مظهر كلمة الله هي العليا المؤيد من
السماء بالتاييد والتمكين المظفر على الاعداء بالفتح المبين
والنصر المبين المستنصر من النصير المستعان ابو الغازی
خليفة الرحمن
عبيد الله بهادر خان خلد الله ملكه وسلطانه وافاض
على العالمين بره واحسانه ونامیدیم این رساله را قواعد
القرآن ومنقسم کردانیدیم بر دوازده باب **باب اول**
دربیان استعاذه وبسمله **باب دویم** دربیان مخارج
حروف **باب سیم** دربیان رعایت کردن مخارج **باب چهارم**

دربیان

دربیان صفات حروف **باب پنجم** دربیان احکام نون ساکن
وتنوین **باب ششم** دربیان متفقات ادغام **باب هفتم**
دربیان مد وقصر **باب هشتم** دربیان هاء کنایه **باب نهم**
دربیان تفخیم وترقیق **باب دهم** دربیان وقف در آخر
کلمه **باب یازدهم** دربیان رسم الخط وطریقه وقف بران
باب دوازدهم دربیان اختلافات راویان امام عاصم
یعنی ابو بکر وحفص رحمهم الله **باب اول** دربیان
استعاذه وبسمله بدانکه در استعاذه قرا اختلاف کرده اندکه
بچه نوع باید کفتن بعضی کفته اندکه أَسْتَعِيذُ بِاللّٰهِ
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ یا نَسْتَعِيذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ میبایدکفت وبعضی أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وبعضی
أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وبعضی
أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
وبعضی أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

العلیم گفته اند وغیر اینها اما قول مختار واصح آنست که
بگوید اعوذ بالله من الشیطان الرجیم چرا که در حدیث
صحیحه چنین آمده واستعاذه از قرآن نیست بجهة
همین بعضی از قرا پست خوانده اند اما قول اصح آنست
که بلند خوانند اگر قراءت بلند باشد وپست خوانند
اگر قراءت پست باشد واین در غیر نماز است اما در
نماز مطلقا پست میخوانند وخواندن استعاذه پیش
از تلاوت می باید زیرا که امر چنان واقع شده است در
قرآن قوله تعالی فاذا قرأت القرآن فاستعذ بالله
من الشیطان الرجیم ای اذا اردت قراءت القرآن
فاستعذ بالله من الشیطان الرجیم وخلاف کرده اند
که استعاذه واجبست یا مستحب بعضی گفته اند
واجب وجمهور برانند که مستحب است واما بسمله پس
بدانکه بسمله نزدیک امام مالک وبعضی اصحاب امام
حنیفه رحمهم الله از قرآن نیست ونزد جمهور علما از

قرآنست

قرآنست وآیتی است از قرآن مگر بعضی از شافعیه که جزء
آیت داشته اند وخلاف کرده اند که آیتی از سوره و فاتحه هست
یا نه جمهور اصحاب حنیفه رحمهم الله برانند که آیتی است که
از برای تیمن وتبرک می آرند نه جزء فاتحه است ونه جزء سوره
پس بنابرین قول در نماز بخفیه میخوانند وقول اصح ومعمول
امام شافعی رحمة الله آنست که هم آیتی است از فاتحه وهم
آنیست از سوره پس بنابرین قول در نماز بجهر میخوانند و
قول غیر اصح وی آنست که جزء فاتحه است وجزء سوره نیست
وبدانکه قراء سبعه رحمهم الله اتفاق کرده اند که چون ابتداء
قراءت سورها کنند بسمله گویند مگر سوره براءة زیرا که در
خبر است که ابی بن کعب رضی الله عنه گفت رسول صلی الله
علیه وسلم در اول هر سوره فرمودی که بسمله گویند ودر
اول براءة نفرمود از جهة آنکه بسم الله از برای امانست و
در براءة امان نیست زیرا که در براءة فاقتلوا المشرکین حیث
وجدتموهم وقاتلوا المشرکین کافة وغیر اینها که دلالت

میکنند بر عدم امان کفار هست و در سرهای آیت مخیر کردانیده‌اند
در بسمله کفتن و ناکفتن اما در سرهای آیت برانکه خلاف کرده‌اند
شیخ برهان الدین جعبری رحمة الله کفت که اینجا نیز مخیر است
وقول مختار آنست که ترک بسمله کنند و بدانکه خلاف میان
قراء سبعه رحمهم الله واقع شده در بسمله کفتن و ناکفتن
میان دو سوره قراءت امام عاصم که استاد ابوبکر است
وحفص است رحمهم الله آنست که بسمله کویند و سه وجه
جایز داشته‌اند وجه اول وصل آخر سوره به بسمله و وصل
بسمله با اول سوره دیکر وجه دویم وقف بر هر دو وجه
سیم وقف با آخر سوره و وصل بسمله با اول سوره دیکر و این
وجه را اصح کفته‌اند و عکس وجه آخر ممنوع است زیراکه
بسمله از برای اول سوره آینده است نه از برای آخر سورهٔ
کذشته و قراءت غیر عاصم را ترک کردیم بجهة آنکه درین
دیار متداول نیست باب دویم در بیان مخارج حروف
بدانکه عدد حروف تهجی بیست و نه است و لا خارج است

ودر بعضی نسخها بیان اعراب باید کردن هرجا که لایق باشد

زیراکه

زیراکه مرکب است از لام و الف و کلام ما در بیان حروف مفرده است
و همزه داخل است و فرق میان الف و همزه آنست که الف نه حرکت
دارد و نه جزم مانند ما و همزه کاه حرکت دارد مانند الله
و کاه جزم مانند یأمر و در مخارج اینها علماء عربیت را اختلافست
بعضی کفته‌اند که هر حرفی را مخرجیست علیحده و بعضی
کفته‌اند که مخارج حروف سه است حلق و دهن و لب
و اکثر برانند که مخارج حروف شانزده است از هر مخرجی یک
حرف یا دو حرف یا زیاده بر دو بیرون می‌آید اما حلق را
سه مخرج است اقصی و وسط و اول و در عدد اقصی
خلافست نزد علماء عربیت دوست یکی همزه و دیکری ها و الف را
از هوای دهن کفته‌اند و پس و نزد قراء سه است ان دو ی
مذکور و الف و از وسط حلق دو حرف بیرون می‌آید ع ح و از اول
حلق دو حرف است غ خ و دهن را ده مخرجست و هیژده حرف
اول مخرج ق از اقصای زبان و اقصای کامست دویم ک
از اقصای زبان و کام بالاست سیم مخرج ج ش ی از میان

زبان و کامست چهارم ض از کنارهای زبان و کنج دهان و
از نزدیک دندانهای کرسی و از جانبین تلفظ میتوان
کردن ولیکن از جانب چپ آسان باشد و نقلست که
امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه از جانبین نیک ادا
میکرده اند و بعضی گفته اند که در محل تلفظ کردن وی
میباید که در محاذی او در روی چپ افتد پنجم ل
است از آخر زبان و کام بالاست ششم ن از سر زبان
و زیر دندانهای بالاست نزدیک کام بالا و از دماغ
چنانکه خواهد آمد هفتم ر از سر زبان و اندرون
دندانهای بالاست و مخرج وی نزدیک مخرج نون است
هشتم ت د ط از سر زبان و بیخ دندانهای بالاست نهم
ظ ذ ث از تیزی سر زبان و کنارهای دندانهای پیشین است
دهم ص س ز از تیزی سر زبان و میان دندانهای پیشین
و لب را دو مخرجست و چهار حرف او را مخرج ف از اندرون
لب پایین و اندر طرف دندانهای بالاست دو یم و ب م

ازمیان

ازمیان هر دو لب است و دماغ را یک مخرجست و دو حرف
که نون و میم است بشرط سکون و اخفا مانند عَنْكَ و این
نون دهم قراست و در اَعْلَمُ بِالشَّاكِرِينَ نزد سوسی رحمة
الله و اگر متحرک و مظهر باشد هر سه ناتو داخل میشود پس
والله اعلم باب سیم در بیان رعایت کردن مخارج حروف
بدانکه لحن بر دو قسمست جلی و خفی لحن جلی خطای
اعراب یا کلمه است یا زیاده کردن چیزی یا کم کردن آن
بر اصل کلمه و لحن خفی ترک کردن مخرج حروفست یعنی
انکه حرف از مخرج ادا نشود پس قاری قرآن میباید که میان
ث و س و ص و میان ذ و ز و ض و ظ و میان ط و د و
ت و میان ه و ح و میان ق و غ تفرقه کند تا مخارج اینها
خلط نشود و دیگر آنکه هرجا که دو حرف از یکجنس آید
خواه در یک کلمه مانند وَجْهَهُ و خواه در دو کلمه مانند
فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ باید که انچنان تلفظ کند که ادغام
نشود تا یکی از متجانسین ساقط نشود و نیز در هرجا

که میان دو حرف قرب مخرج باشد مانند اعهد وتطوّع
خیرًا باید که جدا جدا تلفظ کند و همزه را باید که نیک ادا
کند تا بتحقیق گفته شود نه بتسهیل و گفته اند که نزد
تلفظ همزه می باید که ناف در حرکت آید و هر جا که دو همزه جمع
شود مانند ءَ اَنذَرتَهُم و بالسُّوءِ اِلّا باید که هر دو همزه
را نیک تلفظ کند که سست ادا کرده نشود تا اختلاط قراءت
نشود و ب را قبل از حروف مفخم جهد باید کرد که رقیق
و نازک ادا شود مانند بَطَلَ و بَغِی و بَرَق و البصر و ت
را رعایت باید نمود تا دال نشود خاصه وقتی که ساکن
باشد مانند ثَقُلَتْ یا بعد از وی حرف مفخم بیاید مانند تَرَكَ
و مُسْتَطِيرًا و تَصْلَى نَارًا و اگر بعد از تاء ساکن را یا لام یا نون
بیاید مانند فَتْرَةٍ و يَتْلُوا و كَانَتْ لَهُمْ و فِتْنَة باید که
نیک تلفظ کند و ث حرف ضعیف است چون ساکن باشد نیک
رعایت باید نمود خاصه وقتی که بعد از وی حرف مقارب
وی واقع شود تا با ظها را ادا نشود مانند لَبِثْتُمْ و لَبِثْنَا

ودر

ودر مانند وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ و مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ و حَدِيثُ
ضيف و حَيْثُ شِئْتُمْ اظهار کند و نیک ادا کند و ج را
رعایت باید کرد تا مشابه شین یا ژاء فارسی نشود علی
الخصوص وقتی که ساکن باشد و بعد از وی تا یا
دال یا ذال یا را یا زا یا س یا نون یا ها بیاید مثل يَجْتَنِبُونَ
و اَجْدَر و نَجْدُ و ذٍ و اَجْرُهُمْ و تَجْزِي و تَجِسُّوا و اَحْنَا
و وِجْهَةٌ و ح را نیک میباید ادا کردن از میان حلق
تا ها نشود و اگر بعد از وی حرف استعلا بیاید مانند
اَحَطْتُ و حَصْحَصَ الْحَقُّ باید که نیک ادا کند و خ
را نیک رعایت باید نمود تا مفخم ادا شود و غین
یا قاف آمیز نشود و د را رعایت میباید کرد تا تا ادا
نشود خاصه وقتی که بعد از زا واقع شود مانند
وَازْدُجِرَ و اگر ساکن باشد و بعد از وی تا یا ذال یا
نون واقع شود مانند يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا و كهيعص
ذِكْرُ و وَجَدْنَا و قَدْ نَعْلَمُ نیک باید تلفظ کردن دال

ساکن را پیش از تا یا نون مانند نَبَذْتُهَا و لَخَذْتَ تا
نیك باید تلفظ کرد و ر را چنان ادا کند که تکرار او
زاید نشود خاصه وقتی که مشدد باشد و ز را محافظت
نماید تا سین آمیز نشود خاصه وقتی که ساکن باشد
و بعد از وی تا یا نون یا جیم یا دال یا را یا قاف یا کاف یا لام واقع
شود مانند كَنَزْتُمْ و مُزْجَاةٍ و تَزْدَرِي و وِزْرَكَ و
رِزْقًا و أَزْكَى و لِيُزْلِقُونَكَ و الْمُزْنِ و س را نیك ادا
کند تا مشابه زا یا صاد نگردد خاصه وقتی که
ساکن باشد و بعد از وی با یا تا یا جیم یا طا یا نون واقع شود
مانند تُسْجَرُونَ و مُسْتَقِيمٍ و يَسْطُرُونَ و الْحُسْنَى و ش را
باید که نیك ادا کند تا جیم یا ژاء فارسی نشود خاصه وقتی
که ساکن باشد مانند تَشْتَرُونَ و ص را رعایت باید نمود
تا زا آمیز نگردد مانند حَرَصْتُمْ و أَصْحَابَ خاصه وقتی
که ساکن بعد از وی دال آید مانند أَصْدَقُ و يَصْدِفُونَ
و مانند صراط را باید که نیك تلفظ کند تا هر سه حرف تفخیم
ادا

ادا شود و ض را که دشوارترین حروفست بر زبان باید که
نیك رعایت کند تا مشابه ظا یا ذال یا زا نشود خاصه در
مثل أَنْقَضَ ظَهْرَكَ و فَمَنِ اضْطُرَّ و يَعَضُّ الظَّالِمُ و بَعْضَ
ذُنُوبِهِمْ و اغْضُضْ و يَغْضُضْنَ و ط را که اقوای حروفست
در تفخیم نیك رعایت کند که مشابه تا نگردد خاصه در جایی که
میان سین و تا باشد مانند بَسَطْتَ یا تا پیش از وی باشد
مانند أَفَتَطْمَعُونَ یا بعد از وی مانند أَحَاطَتْ واقع
شود باید که نیك تلفظ کند و همین در مثل فَرَّطْتُ و فَرَّطْتُمْ
و بَسَطْتَ و أَحَطْتُ باید که چنان تلفظ کند که با وجود
ادغام رعایت صفت اطباق و استعلاء طا و رعایت
تسفل و همس تا کرده شود و ظ را رعایت میباید نمود که
ضاد یا زا یا ذال آمیز نگردد علی الخصوص وقتی که بعد از
وی تا باشد مانند أَوَعَظْتَ و ع را تفخیم باید کرد و اگر بعد
از وی غین واقع شود مانند وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ باید که مدغم
نشود و اگر مشدد باشد نیك رعایت باید کرد که مثل

يَدْعُونَ ودَعًّا ويَدُعُّ و غ را رعايت بايد نمود تا خا يا قاف آميزنشود خاصه در مثل يَغْشَى واسْتَغْفِرْهُ وَغَيْرِ المَغْضُوبِ ولا تُزِغْ قُلُوبَنَا ضِغْثًا و ف را اظهار ميبايد كرد تا تاء فارسى يا باء تركى نگردد خاصه وقتى كه بعد از وى ميم يا با باشد مثل تَلْقَفُ ما صَنَعُوا ونَخْسِفْ بِهِمُ و ق را ميبايد چنان اداكند كه صفت استعلاى از وى زايل نشود وغين آميز نشود تا مشابه كاف نگردد خاصه وقتى كه بعد از وى كاف بيايد مانند خَلَقَكُمْ وخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ و ك را رعايت ميبايد كرد تا كاف فارسى كه آنرا كاف هاء گويند نگردد خاصه وقتى كه مكرر باشد مثل بِشِرْكِكُمْ يا بعد از وى حرف مهموسه بيايد مانند اِسْتَكْثَرَ و ل را رقيق ونازك گويد خاصه جايى كه مجاور حرف استعلا شود مثل ظَلَّ وضَلَّ ونُصَلِّي والصَّلوةَ ولْيَتَلَطَّفْ و سَلَّطَهُمْ وجَعَلَ اللهُ ودر مثل جَعَلْنَا وقُلْنَا وقُلْتُمْ وقُلْ نَعَمْ وهَلْ تَعْلَمُ وغِلْظَةً ومُلْجَاءً ويَلْجَاءُ والخُلْد

باید

بايد نيك رعايت نمود و م را چنان اداكند كه مفخم نشود خاصه وقتى كه بعد از وى حرف تفخيم بيايد مثل مَخْمَصَةٍ ومَرَضٌ ومَائِدَةً وديگر حكم وى خواهد آمد و ن را مى بايد محافظت كرد از تفخيم خاصه وقتى كه ساكن باشد تا با اخفا مؤدى نشود مثل العَالَمِينَ ويُؤْمِنُونَ و و چون مضموم و مكسور باشد محافظت ميبايد كرد بر وجهى كه نيك گفته شود مثل تَفَاوُتٍ ووِجْهَةٌ ولا تَنْسَوُا الفَضْلَ خاصه وقتى كه دو واو جمع شوند بدانكه اجتماع واو اين بر پنج نوع است اول آنكه واو اول ساكن باشد وثانى متحرك وحركت ما قبل اول از جنس آن نباشد انجا ادغام بايد مثل آوَوْا ونَصَرُوا دويم آنكه واو اول ساكن باشد وما قبل وى مضموم باشد با نضمام شفتين رعايت كرد تا واو درست اداكرده شود واظهار نيز بايد كرد مثل آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وهمچنين است واوى كه بعد از ضمير باصله واقع شود مثل فَاسْتَجَبْنَا

لَهُ وَوَهَبْنَا سیم انکه اول متحرك باشد وثانی ساکن وحرکت
اول از جنس او باشد مثل وُرِیَ وَیَلُوُنَ وداوُدَ چهارم
انکه هردو متحرك باشد مانند وَجْدَكَ وَوُضِعَ وَخُذِ
الْعَفْوَ وَأْمُرْ پنجم انکه اول مشدد باشد وثانی متحرك
مانند بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ودر جمیع این انواع واو را
نیك ادا باید کرد وهم را میباید احتیاط نمود تا حاء آمیز مودی
نشود خاصه وقتی که مقارن حرف متحقار پس شود
مانند وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا وَمَعَهُمْ وَسَبِّحْهُ وَیَ را محافظت
میباید نمود که لطیف وآسان کرده شود وبدانکه اجتماع
یا بین در چهار صورتست اول انکه یای اول ساکن باشد
وحرکت ماقبل او از جنس او باشد اظهار میباید کرد مثل
فِي يُوسُفَ وَفِي يَوْمٍ وهمچنین است یایی که بعد از هاء ضمیر
باصله واقع شود مثل لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ دویم انکه اول متحرك
باشد ودویم ساکن وحرکت اول از جنس آن نباشد مثل
الْحَيَوٰةِ بَيْنِ سیم انکه هردو متحرك باشد مثل فَلَنُحْيِيَنَّهُ

چهارم

چهارم انکه اول مشدد باشد وثانی متحرك مثل إِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ
وَلِأَيِّ يَوْمٍ در جمیع این صورتها هردو یا را درست وتحقیق
ادا میباید نمود ودر سورهٔ یوسف در تامنّا دو نوع میخوانند
جمیع قرّا اول انکه حرکت نون اول را اخفا میکنند واین مذهب
اکثر است دویم انکه اول را اخفا میکنند در ثانی ادغام با
اشمام میکنند یعنی بدو لب اشارت بضمهٔ نون میکنند
در حین ادغام این مذهب بعضی است اما بجهت آسانی بیشتر
اهل ادا باین وجه عمل میکنند بدانکه حروف بوف سه است
وبوف اگر یکی از اینها بعد از میم ساکن بیاید آن میم را اظهار میکنند
یعنی اشارت بحرکت ضم میکنند نزد تلفظ میم مانند عَلَيْهِمْ
وَلَا الضَّالِّينَ وَفَأَقِمْ وَجْهَكَ وَهُمْ فِيهَا وَقُمْ فَأَنْذِرْ
وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ وَفَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اما در با اختلاف
کرده اند در اظهار وعدم اظهار والله اعلم بالصواب
باب چهارم در بیان صفات حروف بدانکه هر صفتی را
از صفات حروف ضدی میباشد پس هر صفتی را که بیان

کنیم ضد وی را نیز بیان کنیم اما مهموسه ده حرف است
ت ث ح خ س ش ص ف ک ه همس در لغت آواز خفی وضعیف
را گویند چون درین حروف ضعف اعتماد بود بر مخارج اینها
نزد ادای هر یک یعنی نزد تلفظ اینها نفس را باز نمیدارد از
جریان بجهت ضعف مهموسه نام کرده شد وضد وی
مجهوره است پس نوزده حرف باقی باشد وحروف شدیده
هشت است ا ب ت ج د ط ق ک شدت عبارتست از حرفی
که قوی باشد که صوت با وی جاری نباشد از غایت قوت
وضد وی رخوه است و پنج حرف است که میان شدیده و رخوه
است ر ع ل م ن پس شانزده حرف باقی رخوه باشد
حروف مد سه است ا و ی بجهة او حرف مد گویند که مد
درینها میشود ودر غیر اینها نمیشود وضد اینها مقصوره است
حروف مستعلیه هفت است خ ص ض ط ظ غ ق استعلا
بجهت آن میگویند که نزد تلفظ اینها زبان مرتفع میشود بطرف
بالای دهن وضد وی مستفله است حروف مطبقه چهار است

ص ض ط ظ بجهت آن مطبقه میگویند که نزد تلفظ
اینها زبان بکام بالا منطبق میشود وضد این منفتحه است
حروف صفیره سه است ز ص س صفیره در لغت آواز
مرغ را گویند واین حروف را صفیره بجهت آن نام کرده اند که
در وقت تلفظ اینها آواز پیدا میشود در دهن که مشابه
آواز گنجشک است حرف تفشی یکی است وآن شین است
تفشی در لغت توسع وانتشار را گویند ونزد تلفظ وی
آوازی ظاهر میشود در دهن و پریشان میشود وحروف
منحرفه دو است ر ل بجهت آن منحرفه گویند که نزد تلفظ
اینها از مخرج خود منحرف میشود لام بمخرج نون میرسد
ورا بمخرج لام ودر را صفت تکرار نیز هست یعنی نزد
تلفظ وی گویا که مشدد میشود بجهت غایت قوتی
که دارد وحرف مستطیل یکی است وآن ض است بجهت او
مستطیل گویند که نزد ادای وی زبان در آن کشیده
میشود تا که بمخرج لام متصل میشود حرف هوائی یکی است

که ان الف است وهاوی وجوفی نیز کویند بسبب معنی است
بجهت ان هوائی میکویند که نزد تلفظ هوا میکند
در حلق حروف علت چهار است ءاوی بجهت آن
حروف علت میکویند که متغیر ومنقلب میشوند از
جای بجای اما نزد علماء عربیت همزه را حرف علت نمیکویند
وحروف قلقله پنج است بج دطق ومشهورترین
اینها قافست ونیز دروی خلاف نکرده اند بخلاف دیکرها
قلقله بجهت ان نام کرده اند که در وقت ادای اینها کویا که
جنبشی دارند خاصه در محلی که وقف کنند درین حروف
قلقله در لغت حرکت دادن چیزیست واضداد اینها بطریق
تقابل معلوم میشود وانچه شیخ شاطبی رحمة الله کفته است
از صفات حروف اینست ودیکر از صفات حروف هست
مانند طویه واسلیه وذلقیه وشجریه ولثویه ونطعیه
وغیر اینها نیاوردیم بجهت متابعت بشیخ شاطبی
رحمة الله وجهت نا آوردن شیخ آنست که اینها مشهور نیست

باب

باب پنجم دربیان احکام نون ساکن وتنوین بدانکه
حرفی که بعد از نون ساکن وتنوین بیاید بیست وهشت
است زیرا که الف خارج است در پی نون ساکن وتنوین
نمی آید بجهت انکه اجتماع ساکنین علی غیر حده میشود
اما بجای الف همزه است ولا که یکی از حروف تهجی است حکم
لام دارد درین باب پس بیست وهشت باشد واحکام
نون ساکن وتنوین چهار است ادغام واظهار وقلب و
اخفا اما ادغام درین شش حرفست یرملون
که انرا حروف یرملون کویند که بعد از نون ساکن وتنوین
یکی از اینها بیاید همه قرا ادغام میکنند واین بر دو قسم است
قسم اول ادغام باغنه است واین چهار حرفست م ن و ی
وغنه آواز بینی کویند که از دماغ بیرون آید مثال اینها م مَن
مِثلِهِ وعَذَابٌ مُقِيمٌ ن مِنْ نُورٍ ويَومَئِذٍ نَاعِمَةٌ و مِن وَلَدٍ
وَرَحْمَةٌ وَاسِعَةٌ ی مَنْ يَقُولُ وعَظِيمٌ يَوْمَ قسم دوم ادغام
بی غنه است وان در دو حرف باقیست رل مثال اینها

د مِنْ رَبِّكُمْ وَغَفُورٌ رَحِيمٌ ل مِنْ لَبَنٍ وَهُمَزَةٍ لُمَزَةٍ و
بدانکه ادغام وقتی است که نون ساکن در کلمه باشد واین
حروف در کلمهٔ دیگر امّا اگر در یک کلمه باشد ادغام نمیکنند
مثل الدُّنْيَا وَبُنْيَانٌ وَصِنْوَانٌ وَقِنْوَانٌ ودر قرآن غیر این
چهار کلمه نیامده است وجهة ادغام ناکردن آنست که مقصود
از ادغام خفت است واگر در یک کلمه ادغام کنند ثقیل میشود
زیرا که الدّیّا ثقیل تر است از الدنیا ودیگر آنکه لغتی بلغتی دیگر
ملتبس میشود یعنی لغت صِنْوَانٌ بلغت صوّان وقِنْوَانٌ
به قِوّان ملتبس میشود واما اظهار در شش حرف حلق
است ء ه ع ح غ خ یعنی اگر بعد از نون ساکن یا تنوین
یکی ازینها بیاید آن نون ساکن یا تنوین را اظهار میکنند جمیع
قرا خواه در یک کلمه باشد خواه در دو کلمه معنی اظهار آنست
که نون ساکن وتنوین بحال خود باشد وهیچ تغیر نیابد
مثال اینها ء يَنْأَوْنَ وَإِنْ أَمْسَكَ وَذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي ه يَنْهَوْنَ
وَمَنْ هَاجَرَ وَكُلًّا هُوَ ع أَنْعَمْنَا وَمِنْ عِلْمٍ وَرِبْحٍ عَظِيمٍ ح

تنحتون

تَنْحِتُونَ وَمِنْ حَمَإٍ وَبِغُلَامٍ حَلِيمٍ غ فَسَيُنْغِضُونَ و
مِنْ غَيْرِكُمْ وَقَلِيلَةٍ غَلَبَتْ خ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَمِنْ خَلَاقٍ و
وَنَارًا خَالِدِينَ واما قلب در یک حرفست ب یعنی اگر بعد
از نون ساکن یا تنوین حرف با آید آن نون ساکن وتنوین
را بمیم قلب میکنند همه قرا خواه در یک باشد خواه در دو
کلمه مثل أَنْبِئْهُمْ وَمِنْ بَعْدِ وَسَمِيعٌ بَصِيرٌ واما اخفا در
حروف باقیه است که آن پانزده است ت ث ج د ذ ز
س ش ص ض ط ظ ف ق ک یعنی همه قرا نون ساکن
وتنوین را اخفای با غنه میکنند اگر یکی ازین حروف
بعد از نون ساکن وتنوین بیاید خواه در یک کلمه وخواه
در دو کلمه ومعنی اخفا آنست که نون ساکن یا تنوین را
پوشیده ادا کنند که نه اظهار شود ونه ادغام بلکه حالتی باشد
میان این دو ومثال اینها ت كُنْتُمْ وَفَإِنْ تَابَ وَزَكَوةً تُرِ يدون
ث أُنْثَى وَمَنْ ثَقُلَتْ وَظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ج أَنْجَيْنَاكُمْ
وَإِنْ جَنَحُوا وَفَصَبْرٌ جَمِيلٌ د جُنْدٌ وَمَنْ دَخَلَهُ وَعَمَلًا دُونَ

ذ لتنذر ومن ذا الذی وظل ذی ثلث ز تنزیلا من زکوة و
نفسا زکیة س تلسون ومن سلالة من رجلا سلما ش یبشر
فمن شهد غفور شکور ص ینصرون ولمن صبر وعملا
صالحا ض منضود ومن ضعف وذریة ضعافا ط
منطق فان طین ونخل طلعها ظ ومن ظلم ومن اظلم
ف انفسهم فان فاؤا ومقصورات فی الخیام ق ینقلب
ومن قال وعلیم قدیر ک ضنکا وان کان ورسول کریم
وگاهی هست که تنوین را حرکت کسره میدهند بجهت اجتماع
ساکنین مانند نوح ابنه والیما الذی وبغلام اسمه

باب ششم

در بیان متفقات حروف و ادغام یعنی همه قراء
اتفاق دارند در ادغام اینها بدانکه ذال اذ را در ذ و ظ ادغام میکنند
مثل اذ ذهب واذ ظلموا ودال قد را در د و ت ادغام میکنند
مثل قد دخلوا وقد تبین بدانکه در شاطبی و تیسیر دال قد گفته اند
اما مراد اغم انه دال قد است تا دال عبدتم وحصدتم و مانند
اینها داخل شود پس غرض ایشان تمثیل باشد نه حصر و تاء تانیث

ساکنه

ساکنه را در ت و د و ط ادغام میکنند مثل کانت تأتیهم و
اجیبت دعوتکما وقالت طائفة ولام قل وبل وهل را در ل
و ر ادغام میکنند مثل قل لکم وهل لنا وبل له وقل رب وبل
ربکم ومثال ادغام هل در راء در قران نیامده است و
هرجا که دو حرف از یکجنس جمع شود و اول ساکن باشد
وثانی متحرک اول را در ثانی ادغام میکنند خواه در یک کلمه باشد
مثل یوجهه ویدرککم الموت وخواه در دو کلمه باشد مثل
لکم منه وعصوا وکانوا لیکن اگر اول حرف مد باشد
ادغام نمیکنند مثل آمنوا وعملوا الصالحات وفی یوسف
و در الم نخلقکم در سورهٔ مرسلات جمهور قراء ادغام
میکنند قاف را در کاف و در ابقای صفت استعلا اختلاف
کرده اند واصح اعدم ابقاست وبعضی اظهار را جایز داشته اند
واین قول ضعیف است ومعمول نیست وادغام لام تعریف
نیز از متفقات ادغامست مثل التوریة وهمزه که پیش از انست
همزه وصلی است بجهت ان آورده اند که ابتدا بساکن متعذر است

پس اگر ابتدا کنند بفتحی ابتدا میکنند بجهت تخفیف واین
لام در چهارده حرف مدغم میشود اینست ت ث د ذ ر ز
س ش ص ض ط ظ ل ن ودر چهارده حرف دیگر
مدغم نمیشود ء ب ج ح خ ع غ ف ق ک م و
ه ي والف خارج است از مبحث زیراکه بعد از لام
تعریف نمی آید بجهت آنکه اجتماع ساکنین علی غیر حده
میشود وامثلهٔ اینها ظاهر است وامام عاصم رحمه الله در
غیر اینها اظهار میکنند مگر در دو موضع یکی در سورهٔ اعراف
یلهث ذلك که ثاء یلهث را در ذال ذلك ادغام میکنند
ودر سورهٔ هود یا بنی ارکب معنا که باء ارکب را در میم
معنا ادغام میکنند وغیر عاصم ادغام دارند در غیر این
مواضع یکی از اینها ذال اذ است که در شش حرف ت ج د
س ص ادغام میکنند مثل اذ تبرء الذین واذ جاؤکم
واذ زین واذ سمعتموه واذ صرفنا ودیگر دال قد است
که در هشت حرف ج ذ ز س ش ص ض ظ ادغام
میکنند

میکنند مثل لقد جاء ولقد ذرأنا ولقد زینا وقد سمع وقد
شغفها ولقد صرفنا ولقد صرّفنا ولقد ضل ولقد
ظلمک ودیگر تاء تانیث ساکنه را در شش حرف ث
ج ز س ص ظ ادغام میکنند مثل رحبت ثم ونضجت
جلودهم وخبت زدناهم وانبتت سبع وحصرت
صدورهم وکانت ظالمة ودیگر لام بل وهل است که
در هشت حرف ت ث ز س ض ط ظ ن ادغام میکنند
مثل بل تاتیهم وهل تعلم وهل ثوب الکفار وبل زین
وهل سولت وبل ضلوا وبل طبع الله وبل ظننتم وبل
نحن وهل ننبئکم وعاصم رحمه الله در همه اینها اظهار
میکند وغیر عاصم جمعی از قراء عشره ادغام میکنند
ودیگر ادغام حروفی که مخارج اینها نزدیک است مثل لم
یلبث فاولئک ومن یفعل ذلك وعذت واورثتموها ویرد
ثواب الدنیا وغیر اینها هست که بعضی از قراء عشره غیر
عاصم ادغام میکنند حاجت باوردن اینها نیست وبدانکه

اینها که آوردیم درین باب بر سبیل تقریب و زیادتی توضیح بود
زیرا که عنوان این باب در بیان متفقات ادغامست

باب هفتم در بیان مد و قصر بدانکه مد کشیدن صوتست
در حروف مد و لین یا در حروف لین و حروف مد و لین سه است
الف دائماً و واو ساکن که ماقبلش مضموم باشد و یاء ساکن
که ماقبلش مکسور باشد و اگر ماقبل واو و یاء ساکنین
مفتوح باشد آنرا حرف لین میگویند و سبب مد همزه است
و یا ساکن و بعضی تعظیم نام نیز گفته اند اما در همزه بجهت
آن مد میکنند که تدارک اجتماع ساکنین شود زیرا که مد
بمنزلهٔ حرکت داشته و در نام الله و رحمن نیز مد میکنند
بعضی قرا بجهت آنکه در مد کردن تعظیم بیشتر حاصل میشود
اما نزد جمهور قرا مستحسن و معمول نیست پس اگر بعد از حرف
مد همزه بیاید این مد بر دو قسم است اول آنکه متصل میخوانند
مانند جاء و سوء و جیء دویم آنکه در دو کلمه بیاید این را مد
منفصل می نامند مثل ما انزل و قالوا آمنا و فی امها و اگر بعد

ازحرف

از حرف مد ساکن بیاید این نیز بر دو قسم است مد سکون اصلی
است و مد سکون عارضی اما سکون اصلی بر سه نوع است
نوع اول آنست که در اوایل سور می آید در حروف هجا مانند
الم و حم و یس و این مد فواتح و مد مشبع و مد حروف هجا
گویند و بدانکه در اول سورهٔ آل عمران همه قرا الم را بالله وصل
میکنند و میم را حرکت فتح میدهند از برای التقای ساکنین
و سه وجه جایز میدارند در یای میم که قصر و توسط و طول است
نوع دویم آنست که ساکن اول حرف مد باشد و ثانی مدغم این
را صرفیان التقای ساکنین علی غیر حده می نامند مثل الضالین
و دابة و اتحاجونی این مد سکون لازم مدغم می نامند نوع سیم
آنست که حرف مد منقلب از همزه باشد این را مد منقلب و
مبدل نیز می نامند مثل آلآن که اصل وی ءالان بوده است
همزهٔ ثانی را بالف بدل کردند بجهت طلب خفت پس مد
میکنند بجهة اجتماع ساکنین و همزه را حذف نمیتوان
کردن بجهة آنکه کلمهٔ استفهام محتمل میشود بخبری

واين مد در قرآن شش جا واقع شده است وپس نزد جمهور

قراء وآلذكرين در سورهٔ انعام ودو آلآن در سورهٔ يونس

ودو آلله يكى در سورهٔ يونس ويكى در سورهٔ نمل ونزد ابو عمرو

ومازنى رحمة الله هفت است اين شش مذكور ويكى آلسحر

در سورهٔ يونس وبدانكه نزد همه قرا درين نوع وجه ديكر نيز جايز است — يونس ٥١

كه آنرا تسهيل كويند تسهيل در لغت آسان كردانيدنست و

در اصطلاح قرا همزه را ميان الف وهمزه يا ميان واو وهمزه

تلفظ كردنست يعنى اين همزه كه تسهيل ميكنند اكر فتحه داشته

باشد تسهيل كالالف ميكنند واكر كسره داشته باشد

تسهيل كاليا واكر ضمه داشته باشد تسهيل كالواو ودرين

نوع همزه حركت فتح دارد پس تسهيل كالالف ميكنند ودانستن

تسهيل موقوفست بشنيدن از قارى ثقه وشيخ شاطبى

وصاحب تيسير ابو عمرو دانى رحمهم الله كفته اند كه وجه

اول اولاست واما قسم دويم از قسمين مد سكون كه آن

سكون عارضيست ومراد اينجا سكون وقفى است يعنى

اجتماع

اجتماع ساكنين بجهة وقف ميشود مانند الانهار

كه اكر وقف كنند بروى اجتماع ساكنين ميشود ميان

الف وراى ساكن درين قسم سه وجه جايز داشته اند

يكى مد طويل دويم مد متوسط سيم مد قصير ووجه

اول اولى است واولى چنانچه شيخ رحمة الله اشارت

كرده باين معنى در شاطبى بقوله وعند سكون الوقف

وجهان اصلا واقسام مد كه مذكور شد از اول باب

تا اينجا كه شش قسم است در حروف مد ولين بود و

اما در حروف لين مد بر دو نوع است اول مد وقفى

دويم غير وقفى وهر دو نوع ~~~~ از اقسام مد سكون

است زيرا كه مد بجهت اجتماع ساكنين است وبجهت

همزه نيست نزد جمهور قرا اما نزد امام ورش رحمة الله

بجهة همزه نيز هست وقراءت وى بسط بسيار دارد

نياورديم زيرا كه درين بلاد قراءت امام عاصم رحمه الله

ميخوانند وبس پس آوردن آن فايده چندان ندارد

بلغ

نوع اول آنست که بسبب وقف اجتماع ساکنین میشود
مانند الموت خیر و درین نوع دو وجه دیگر نیز جایز است
که آن مد طویل و متوسط است و قصر را نیز جایز داشته‌اند
و فرقی نباشد میان آنکه ساکن دویم همزه باشد مثل
شیء و سوء یا غیر همزه چنانکه گذشت نوع دویم مد
غیر وقفی است که مخصوص است بفواتح سوره بلفظ
عین در دو موضع بیش نیست یکی در سورهٔ مریم کهیعص
و دیگر در سورهٔ شوری حم عسق درین نوع دو وجه
جایز داشته‌اند که مد طویل و متوسط است و اول را اولی
گفته‌اند پس همه اقسام مد هشت باشد شش در حرف مد
و لین و دو در حرف لین و این زمان بیان کنیم مقدار مد را
بقراءت امام عاصم رحمة الله بدانکه مد متصل و منفصل را
مقدار چهار الف میکشند و دانستن مقدار الف یا بشنیدن نیست
از قاری ثقه یا بعقد انگشتان مثلا که از برای هر الف
یکنوبت عقد کند نه زود زود و نه آهسته آهسته پس در

مد چهار الفی چهار نوبت عقد کند و علی هذا القیاس و
در مد مشبع نیز چهار الف یا سه الف میکشند و در مد سکون
مدغم و در مد منقلب سه الف و در سکون وقفی گفته شد
که سه وجه جایز است طول سه الف توسط دو الف قصر
یک الف و همچنین است سکون وقفی حرف لین و در
عین فواتح گفته‌اند که سه الف طول و دو الف توسط و بعضی
گفته‌اند طول چهار الف توسط سه الف والاول اولی
و بدانکه در اقسام مد خلاف کرده‌اند بعضی گفته‌اند که پانزده است
و بعضی گفته‌اند دوازده است و بعضی هفده و بعضی ده
گفته‌اند اما آن اقوال اول را گفتن طولی دارد و فایده چندان
ندارد پس قول آخر را بیان کنیم اول مد اصلی که آنرا متصل
خوانند مثل جاء زیرا که حرف مد از اصل کلمه است دویم
مد بدل مانند آمن و این مخصوص امام ورش است
سیم مد مبالغه که از برای تعظیم مد میکنند و این در
کلمه لا اله الا الله و لا اله الا هو واجب باشد و بس و این

مخصوص ابن کثیر و سوسی و بلک وجه قالون و دوری است
چهارم مد منفصل است مانند مآ اُنزِلَ پنجم مد طلب
است مانند هآ انتم از برای آنکه حمزه قصد طلب همزه میکند
ششم مد فرق است مثل آللهُ و آلآن از برای آنکه این مد تفرقه
میکند میان همزه خبری و استفهامی که در استفهامی
مد میباشد نه در خبری چنانکه گذشت هفتم مد بنیت
است مانند زکریآء هشتم مد تمکین است مثل اولٓئک و حآفین
نهم مد عدل است مثل ءَاَنذرتهم و این مخصوص است
بقالون و دوری و هشام دهم مد حجز است مانند
ضآلین و دآبة بجهت آن حجز میگویند که آن منع میکند
از اجتماع ساکنین علی غیر حده بودن و حجز در لغت منع
کردن است و بدانکه این اقسام خالی از ضعفی و خللی نیست و
فایده چندان نیز ندارد نسبت بآن اقسامی که اولاً ذکر کردیم
زیرا که آن اقسام معتمد علیه و مفید است و موافق شاطبی
و تیسیر است باب هشتم در بیان هاء کنایه که آن هاء

ضمیر

ضمیر واحد مغایب مذکر متصل مجرور یا منصوب است مثل
بِهِ وَلَهُ وعلیه و رَسُولُهُ وجَعَلَهُ وَیَتَمَنَّوْهُ بدانکه نزد قرا
اعتبار تلفظ دارد نه صورت خط زیرا که بسیار چیز است
که در خط هست و در تلفظ نیست پس از آن اعتباری نیست
در تلاوت مثل الف انا و واو اُولٰئِکَ و اُولاتِ اما اینها
را فایده دیگر هست که در باب وقف یاد کرده شود
انشاء الله تعالی و بسیار چیز است که در خط نیست اما
در تلفظ هست مثل داوُدَ و یَلوُنَ وَیَستَوُنَ وَوُرِیَ که
اینها دو واو تلفظ کرده میشود و یک واو مکتوب
و هاء کنایه ازین قبیل است که آن را صله میکنند یعنی
واوی یا یایی زیاده میکنند در تلفظ نه در خط و در
وصل نه در وقف پس اگر ما قبل وی متحرک باشد و
پیش از متحرک بیاید همه قرا متفق اند که صله میکنند مانند
بِهِ کُلٌّ وَلَهُ ذُرِّیَّةٌ پس اگر بعد از اینها همزه بیاید مد منفصل
میکنند آنکسانی که مد منفصل دارند مثل بِهِ اَنْ یُوصَلَ

وَلَهُ آنَ و اگر بیشتر از ساکن بیاید صله نمیکنند بجهت آنکه
اجتماع ساکنین میشود پس مد نیز نباشد مانند رَبِّهِ
اللّٰهُ وَلَهُ الرَّسُولُ و اگر ما قبل هاء ضمیر ساکن باشد ثمّا
بعد او متحرک صله نمیکنند مگر ابن کثیر که در همه جا صله
میکند مثل فِیهِ آیَاتٌ و اِلَیهِ جَمِیعًا و لَن تُخلَفَهُ اَبَدًا و
حفص راوی عاصم رضی الله عنهما در یک موضع موافق ابن کثیر
است و اِن فِیهِ مُهَانًا که در سوره فرقانست و بدانکه یَرضَهُ
لَکُم در سوره زمر از ین قسم است زیرا که اصل وی یَرضَاهُ
بوده است بجهت حرف شرط الف افتاده است و هاء
نَفقَهُ در سوره هود و هاء لَم یَتَسَنَّه در سوره مریم
و هاء لَئِن لَم یَنتَهِ در سوره علق ضمیر نیست بلکه از اصل کلمه است
پس صله نباشد باب نهم در بیان تفخیم و ترقیق معنی
تفخیم کلان و غلیظ تلفظ کردنست و معنی ترقیق تنگ و
خورد گفتن و بدانکه همه قرّاء لام الله را بعد از فتحه یا ضمه تفخیم
میکنند مثل قَالَ اللّٰهُ وَ رَسُولُهُ اِلَّا اللّٰهُ و بعد از کسره ترقیق

میخوانند

میخوانند مثل بِسمِ اللّٰهِ یا مر راء تفصیل دارد و اصل در راء
تفخیم است پس اگر مفتوح یا مضموم باشد تفخیم میکنند
مثل اَنذَرتَهُم و یُنصَرُ و اگر مکسور باشد ترقیق میکنند
مثل اَم لَم تُنذِرهُم مگر در سه موضع اول آنکه بعد از وی
حرف از حروف استعلا بیاید مثل قِرطَاسٍ و مِرصَادٍ و
فِرقَةٍ زیرا که کسره ما قبل اقتضای ترقیق میکند و حرف
استعلا اقتضای تفخیم پس رجوع باصل میکنیم که اصل
در را تفخیم است و بدانکه از حروف استعلا درین قاعده
زیاده بر سه حرف نیامده است در قرآن یکی ط در قِرطَاسٍ
و یکی ص در مِرصَادٍ و اِرصَادًا و دیگر ق در فِرقَةٍ و چهار
حرف باقی که خ ض ظ غ است در قرآن نیامده است اما
در کلام عرب آمده است مثل اِرخَاءِ عِنَانٍ و اِرضَاءِ و
ضِرغَامٍ و مثال ظا را نیافتیم و بدانکه قرا در تفخیم فِرقٍ
اختلاف کرده اند بعضی گفته اند که تفخیم میباید کرد بجهة
آنکه گذشت و بعضی گفته اند که ترقیق میباید کرد بجهة آنکه

جانب ترقیق غالب است زیرا که رای ساکن درمیان دو
کسره واقع شده است اما معمول درمیان مردم اول
است دویم از ان مواضع مستثنیات آنست که ان
کسره که پیش از رای ساکن است عارضی باشد یعنی اینجا
نیز تفخیم میکنند و کسرهٔ عارضی آنست که در بعضی حال
باشد و در بعضی حال نباشد مثل کسرهٔ همزهٔ وصلی که در
ابتدا هست و در درج ساقط میشود مثل ارجِع وارجِعی
وارجِعوا و سبب تفخیم آنست که تا تفرقه شود میان
کسرهٔ عارضی و اصلی و نیز عارضی را قوت چندان نیست
پس گویا که کسره نیست و سیم از ان مواضع مستثنیات
آنست که ان کسره منفصل یعنی کسره در کلمه باشد و را
در کلمهٔ اینجا نیز تفخیم میکنند بجهت انکه مذکور شد
در کسرهٔ عارضی مثل الذی ارتضی و امر ارتابوا و اینها که ذکر
کردیم در غیر وقف بود اما در وقف پس اعتبار حرکت
ماقبل را میکنند و این قول اعتبار ندارد پس اگر ماقبل را

مفتوح

مفتوح یا مضموم باشد تفخیم میکنند مثل والقمر و بالنذر
واگر مکسور باشد ترقیق میکنند مثل مدکر و اگر
ماقبل وی ساکن باشد اعتبار حرکت ماقبل وی میکنند
پس اگر مفتوح باشد تفخیم میکنند مانند الانهار و
الامور و الفجر و خسر و اگر مکسور باشد ترقیق میکنند
مثل بصیر و نکیر لیکن درانجا که مفتوح است اگر ما
قبل وی یای ساکن باشد مثل خیر و ضیر ترقیق میکنند
بجهت انکه یا حکم کسره دارد زیرا که وی مرکب از دو کسره است
پس گویا که ماقبل وی مکسور است پس ترقیق باید کرد

باب دهم در بیان وقف بر آخر کلمه بدانکه وقف ایستا دنست
در آخر کلمه و قطع نفس کردن و اگر ایستند و قطع نفس
نکنند انرا وقف نگویند وان بر دو طریق است یکی آنست
که اندک ایستند که نزدیک بوصل باشد آنرا سکته میگویند
و دیگر آنست که بیشتر از سکته ایستند که نزدیک بوقف
باشد انرا وقفه میگویند و بعضی فرق نکرده اند میان سکته

و وقف اما وقف بر سه نوع است اول اسکان و این اصل است
در وقف بجهة آنکه غرض از وقف تخفیف است بر قاری باسقاط
حرکت زیرا که در حین کلام و تنگی نفس می باشد و این
غرض از اسکان حاصل میشود و بس و این در همه مواد اعراب
و بنا جاری میشود اما در حالت رفع و جر حرکت تنوین را
نمی اندازند مثل علیمٌ و من حکیمٍ و در حالت ضم و فتح و کسر
حرکت را می اندازند مثل قبلُ و أینَ و هؤلاءِ و در حالت
نصب حرکت نمی اندازند و تنوین را با الف بدل میکنند خواه
تنوین مرسوم بالف باشد مثل علیماً و خواه نباشد مثل
بناءً و نوع دویم روم است و مراد از رَوْم آنست که حرکت
دهند حرف موقوف علیه را باواز خفی که خود بشنود یا
کسی که نزدیک و ملاحق آن باشد و این در ضم و کسر و رفع و
جر جاری می باشد مثل قبلُ و هؤلاءِ و علیمٌ و بصیرٌ و در
فتح و نصب جایز نیست نزد همه قرا مثل تبَّ و حکیماً
اما امام نحو که سیبویه است در همه مواد روم را جایز داشته اند

نوع

نوع سیم اشمام است معنی آن اینجا آنست که بدو لب
اشارت کنند در آخر کلمهٔ موقوف علیه در دنبال اسکان
آخر کلمه و این در ضم و رفع می باشد و بس مثل نستعینُ
و عزیزٌ و این را اعمی در نمی یابد و اصم در می یابد و روم
بر عکس اینست بدانکه اشمام مطلقا بر چهار نوع است
اول آنکه یاد کرده شد دویم خلط حرفی بحرفیست چنانکه
صاد را بزا اشمام میکنند خلف در لفظ صراط حمزه و
کسایی در مانند اَصْدَق سیم حرکت بحرکت است
یعنی قصد ضم کنند و بکسر ادا کنند مثل قیل و غیض
و جیء این نزد کسایی و هشام است چهارم اخفای
حرکت را اشمام میگویند مثل تعمّا و این ربودن حرکتست
بر وجهی که اثرش باقی ماند اما رموز وقف آنچه شیخ
سجاوندی رحمة الله گفته است شش است م ط ج
ز ص لا اما م علامت وقف لازم است که اگر وصل
کنند معنی فاسد میشود و بعضی گفته اند که خوف

کفر است و ط علامت وقف مطلق است یعنی مقید بیکی از
لزوم و جواز و رخصت و غیرها نیست و این وقف در
جائی میباشد که آخر کلام باشد که قطع کردن مستحسن
و صواب باشد و اگر وصل کنند معنی فاسد نمیشود
و ج عبارت از جواز است که میتوان ایستادن و میتوان
گذشتن اما ایستادن اولی است و ز علامت مجوز است که
ایستادن و گذشتن هر دو مجوز است اما گذشتن اولی است
و ص علامت مرخص است که اگر تنگی نفس جا واقع شود باید
ایستادن و اگر نی نی و لا عبارت از عدم وقف است که نه
میباید ایستادن و اگر در کلمه لا باشد وقف کنند یعنی
بر سبیل سهو میباید اعاده کردن آن کلمه را بوصل و اگر آیت
ه و لا باشد نیز میباید گذشت اما اگر ایستند حاجت اعاده
بوصل نیست و بدانکه آن صورت جزم که مینویسند بسرخی
علامت آیتست پس اگر تنها باشد میباید ایستادن و اگر
با آن چیزی دیگر باشد از لزوم یا جواز یا غیر اینها این

آیت

آیت تابع آن چیزی باشد در وقف و عدم وقف اگر پرسند
که فرق چیست میان آنکه لا باشد و میان آنکه هیچ چیز نباشد
جواب میگوییم که در انجا که لا باشد بهیچ نوع جای نیست
که ایستند اما در انجا که هیچ نباشد وقف اضطراری میتوان
کردن یعنی اگر تنگی نفس شود میتوان ایستادن و
اعاده بوصل کردن و بدانکه متاخرین هفت رموز وقف
دیگر زیاده کرده اند و از هفت اینست ق س قف قلا صل
صلی ک اما ق عبارت از قد قیل است یعنی بعضی
قرا وقف کرده اند اما گفته اولی وصلست و س عبارت از
سکته است و در اکثر مصاحف صورت سکته مینویسند
و معنی سکته گفته شد و در مصاحف صورت قف مینویسند
این یعنی وقف است بمذهب متقدمین اما متاخرین بمعنی
امر بوقف میدارند یعنی ایستادن اولی است پس برین تقدیر
زیاده تنها هشت باشد و لا عبارت از انست که بعضی گفته
وقف نیست و صل عبارت از قد [illegible] بوصل است یعنی

ر وصل است و وقف نیز میتوان کرد وصلی عبارت
است از الوصل اولی و لك عبارت از کذلك است یعنی
هر وقفی که پیش از وی کذشته است این حکم همان دارد
و بعضی رموز دیکر هست اما در مصاحف میتویسند
از برای فایده انها را نیز بیان کنیم و ان رموز اینست
هرع خب عب تب لب پس بدانکه میان کوفیان و بصریان
خلاف واقع شده است در عدد آیات بعضی سور پس
اکر موافق باشند در هر پنج آیت علامت خ می نویسند
و در هر ده آیت علامت سر عین مینویسند و اکر
خلاف باشد میان ایشان از برای کوفیان همین
دو علامت را مینویسند و از برای بصریان در هر خمس
خب مینویسند و در هر عشر عب مینویسند تا تفرقه شود
میان مذهب و تب علامت آنست که نزد بصریان سر
آیت نیست و بدانکه در اکثر مصاحف صورت ی و
ع مینویسند اما و لیکن در اصل مینویسند و ثانی را بیشتر

است و لب عبارت از آنست که نزد بصریان سر آیت

دربیاض

در بیاض مینویسند و کاهی در اصل هم مینویسند اما
ی عبارت از عشر است زیرا که بحساب جمل ده است و
چنانکه ه پنج است پس در جای که این علامت باشد
ان سر عین که ذکر کردیم نخواهد بود و ع عبارت از رکوع
است یعنی این در سرهای سخن و آخرهای قصص ٤
می باشد و وجه تسمیه برکوع آنست که در وقت قراءت
در نماز اولی و انسب آنست که در ان موضع برکوع روند
و دیکر کفته اند که اکر کسی خواهد که قرآن را در تراویح ختم
کند بر وجه سنت در سی شب ماه مبارک رمضان
باید که از رکوع تا رکوع بخواند و این موافق می آید با سی
شب رمضان و همچنین شنیده شد از استاد رحمه الله
و نقلست که امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه
در سی شب ماه رمضان باین طریق عمل کرد ا بخلاف
بالصواب باب یازدهم در بیان رسم الخط و
کیفیت وقف بران بدانکه امام عاصم رحمه الله تابع

رسم الخط شده است یعنی انچه کتابت امیر المؤمنین
عثمان رضی الله عنه واقع شده است بهمان طریق
وقف میکنند وتفصیل همه رسم الخط بطول میکشد
پس بعضی ازانها را ذکر کنیم که ضروری باشد یکی ازانجمله
آنست که تا تاء تانیث متحرکه در بعضی مواضع بتاء طولانی
مکتوبست مانند رحمت وسنت ونعمت ولعنت و
معصیت وغیر اینها پس امام عاصم رحمة الله اینها را
بتا وقف میکند یعنی در وقف اضطراری یعنی در
وقت تنگی نفس یا اختیاری یعنی امتحانی ودر غیر
اینها که بها مکتوبست بها وقف میکنند ولات ومرضات
وذات وهیهات وابت ازان قبیل است یعنی بتا
مکتوبست وبتا وقف میکنند وقیاس کن برینها
ان مذهب ودیگر کاین وتنوین وی مرسوم بنون است
پس عاصم رحمة الله بنون وقف میکند ودیگر لام جاره
در چهار موضع جدا مکتوبست اول در سورهٔ نسا فما

حرف

هؤلاء القوم دوم در سورهٔ الکهف فمال هذا الکتاب
سیم در سورهٔ فرقان مال هذا الرسول چهارم در سورهٔ
معارج فمال الذین کفروا عاصم رحمة الله در چهار موضع
بلام جاره وقف میکند نه در ما بخلاف ابو عمرو و
کسایی در یک وجه ودیگر یا ایها در سه موضع بی
الف مکتوبست پس بی الف وقف میکنند بخلاف
ابو عمرو کسایی اول در سورهٔ نور ایه المؤمنون ثانی
در سورهٔ زخرف یا ایه الساحر وثالث در سورهٔ الرحمن
ایه الثقلان ودیگر ویکان وویکانه در اول در نون
وقف میکنند ودر ثانی در ها [illegible] نه در یا بخلاف کسایی
ونه در کاف بخلاف ابو عمرو ودیگر ایا ما تدعوا در ما
وقف میکنند نه در ایا بخلاف حمزه وکسایی ودیگر در
سورهٔ نمل واد النمل بی یا وقف میکنند بر دال بخلاف
کسایی ودیگر در فیم ومم وعم ولم وبم در هر پنج
کلمه بمیم وقف میکنند نه بی یا دتی ها بخلاف بزی کر

ویرا دو وجه است وجه اول مثل عاصم ودویم آنکه بها
وقف میکنند مثل فیهٔ ومنهٔ ودیگر لفظ أنا مکتوب
بالف است ودر تلفظ بی الف میخوانند همهٔ قرا وبالف
وقف میکنند وان برای همین معنی لكنا هو الله ربي
در سورهٔ کهف مرسوم بالفست بجهة آنکه اصل وی
لکن أنا بوده است پس همهٔ قرا در وصل بی الف میخوانند
غیر ابن عامر رحمة الله ودر حال وقف بالف میکنند وبدانکه
اینهاکه ذکر کردیم در شاطبی مذکور است بطریق اجمال
وعدد بعضی از اینها مذکور نیست وغیر اینها از رسم
الخط هست که شیخ شاطبی رحمة الله ذکر نکرده است
در شاطبی بجهة آنکه اختلاف قرا نیست در اینها اما
در قصیدهٔ رائیه استیفای همه اینها کرده است پس اینها
را ذکر میکنیم وعدد آن همه را بیان میکنیم مگر مواضعی که
فائدهٔ چندان ندارد تا آسان شود مر طالب این فن را
بدانکه تاء تانیث متحرکه که بتا مرسوم است ذکر میکنیم

وانچه

وانچه غیر اینهاست مرسوم بهاست کلمهٔ رحمت در هفت
موضع در سورهٔ بقره أولئك يرجون رحمت الله ودر
سورهٔ اعراف إن رحمت الله ودر سورهٔ هود رحمت
الله ودر سورهٔ مریم ذکر رحمت ربك ودر سورهٔ
روم إلى آثار رحمت الله ودر سورهٔ زخرف دو موضع
يقسمون رحمت ربك ورحمت ربك وکلمهٔ نعمت در
یازده موضع در سورهٔ بقره واذكروا نعمت الله ودر
سورهٔ آل عمران واذكروا نعمت الله ودر سورهٔ مایده
آمنوا اذكروا نعمت الله ودر سورهٔ ابرهیم دو موضع
نعمت الله كفرا وإن تعدوا نعمت الله ودر سورهٔ نحل
سه موضع وبنعمت الله ويعرفون نعمت الله واشكروا
نعمت الله ودر سورهٔ لقمان بنعمت الله ودر سورهٔ فاطر
اذكروا نعمت الله ودر سورهٔ طور بنعمت ربك وکلمهٔ امرات
در هفت موضع در آل عمران إذ قالت امرات عمران ودر
یوسف دو موضع امرات العزيز تراود وامرات العزيز

الآن ودر قصص امرات فرعون ودر تحریم سه موضع
امرات نوح وامرات لوط وامرات فرعون وکلمهٔ سنت
در پنج موضع در انفال سنت الاولین ودر فاطر سه
موضع الا سنت الاولین لسنت الله تبدیلا لسنت
الله تحویلا ودر مومن سنت الله وکلمهٔ لعنت در دو
موضع در آل عمران فنجعل لعنت الله ودر نور والخامسة
ان لعنت الله وکلمهٔ معصیت در سورهٔ مجادله در دو
موضع ومعصیت الرسول وتناجوا ولفظ کلمت
در چهار موضع در انعام وتمت کلمت ربک ودر اعراف
وتمت کلمت ربک الحسنی ودر یونس دو موضع
حقت کلمت ربک وحقت علیهم کلمت ربک
ودر مومن حقت کلمت ربک لا یومنون وکلمهٔ قرت
در قصص قرت عین لی وکلمهٔ ابنت در تحریم ومریم
ابنت وکلمهٔ فطرت در روم فطرت الله وکلمهٔ شجرت
در دخان ان شجرت الزقوم وکلمهٔ جنت در واقعه

وجنت نعیم وکلمهٔ بقیت در هود بقیت الله وکلمهٔ
غیابت در سورهٔ یوسف در دو موضع فی غیابت الجب
یلتقطه وفی غیابت الجب واوحینا وکلمهٔ آیت در سورهٔ
عنکبوت بروایت ابی بکر وقالوا لولا انزل علیه آیت
وکلمهٔ بینت در فاطر بروایت حفص فهم علی بینت
منه وکلمهٔ ثمرت در حم سجده بروایت ابی بکر من
ثمرت من اکمامها وکلمهٔ جمالت در سورهٔ مرسلات
بروایت حفص کانه جمالت صفر واکر این کلمات را
بجمع خوانند البته بتا خواهد بود ودیگر کلمات هست
که بواو والف مکتوبست در بعضی مواضع ودر باقی
یالف تنهاست کلمهٔ الملؤ در چهار موضع در سورهٔ
مؤمنون فقال الملؤ الذین کفروا ودر نمل سه
موضع یا ایها الملؤ انی ویا ایها الملؤ افتونی ویا
ایها الملؤ ایکم وکلمهٔ ما نشؤ در سورهٔ هود فی
اموالنا ما نشؤ ودر انعام دو کلمه است یکی انبؤ ما

کانوا ودیگر شرکوا لقد تقطع ودر شوری نین ام لهم
شرکوا ودر روم شفعوا وکانوا ودر ابراهیم فقال الضعفوا
الضعفوا ودر شعرا وکلمه انبوا ما کانوا ودیگر علموا
بنی اسرائیل ودر فاطر من عباده العلموا ودر صافات
لهو البلوا ودر مومن فیقول الضعفوا وما دعوا
الکافرین ودر دخان بلوا مبین ودر ممتحنه انا
برءوا منکم وافعال نیز باین صورت میاید ودر سوره
نحل تتفیوا ودر طه اتوکوا وتظموا ودر فرقان یعبوا
ودر نور یدروا ودر زخرف ینشوا وکلمه یبدوا الخلق
هرجاکه بیاید وکلمه نبوا الذین هرجاکه بیاید غیر سوره
براة نبا الذین کفروا که بالف تنهاست وجزای بواو
والفست در چهار موضع دو در مایده انما جزوا الذین
وذلک جزوا الظالمین ودر سوره شوری جزوا
سیئة ودر سوره حشر وذلک جزوا الظالمین ودر
سوره کهف وطه جزوا الحسنی وجزوا من تزکی

خلاف

خلاف کرده اند وکلمه یدعوا وتدعوا وادعوا وندعوا
ویرجوا ویتلوا وتتلوا وساتلوا واشکوا ولیربوا ویمحوا
هرجاکه بیاید اینها بواو والف مکتوبست یا انکه صیغه
واحداست غیر ان یعفوا عنهم در سوره نسا که بی
الفست وکلمه جاءو وباءو هرجاکه بیاید بی الفست و
کلمه فاءو در سوره بقره وسعوا در سبا وتبوءو الدار در
حشر بی الفست واولوا هرجاکه بیاید بواو والفاست و
در بعضی کتب آورده اند که ذو بالفست هرجاکه باشد مکر
در شش موضع در سوره یوسف لذو علم ودر مومن
ذو العرش ودر حم سجده دو موضع لذو مغفرة وذو
عقاب ودر سوره جمعه ذو الفضل العظیم ودر سوره
بروج ذو العرش که درین مواضع بواو تنهاست بی الف
واولئک واولوا واولی الالباب واولات بواو است
اما بی واو خوانده میشود ودر سوره مومن الی النجوة
مکتوب بواو است وصلوة وزکوة وحیوة ومشکوة و

منوة نواو است لیکن اگر مضاف بچیزی باشد بالف است
مثل صلاتهم و بصلاتك و بصلاتی و صلاته و حیاتنا
و حیاتکم و حیاتی و در سورهٔ طه یا ابن ام مکتوب
باین صورتست یبنؤم و دیگر کلمات مکتوب هست
که بدو واو خوانده میشود اما بیك واو مکتوبست داود
یلوون تلوون و رءی الغاوون یستوون لیستووا فاووا
و دیگر کلماتی هست که مرسوم بیا که مرکز همزه است در
سورهٔ انعام من نبای المرسلین و در یونس من تلقای
نفسی و در نحل و ایتای ذی القربی و در طه و من
آنای اللیل و در شوری و من ورای حجاب و در
آل عمران قل اؤنبئکم همزهٔ ثانیه مرکز واو دارد و در
بعضی کتب قراءت است که در سورهٔ ص ءانزل علیه
و در سورهٔ قمر اؤلقی الذکر در هر دو موضع همزهٔ ثانیه
مرکز واو دارد و در اعراف ساوریکم دار الفاسقین و
در انبیا ساوریکم آیاتی خلاف کرده اند و در سورهٔ کهف

ولا تقولن

ولا تقولن
لشایء مکتوبست بالف زیاده بیش از یا و دیگر کلمهٔ ائنکم لشایء
بیاست در چهار موضع در انعام ائنکم لتشهدون و در
نمل ائنکم لتاتون و در عنکبوت ائنکم لتاتون
الرجال و در حم سجده قل ائنکم لتکفرون و در
غیر اینها بی یاست و دیگر کلمهٔ ائنا بیاست در دو موضع
در نمل ائنا لمخرجون و در صافات ائنا لتارکوا و کلمهٔ
ائذا در واقعه بیاست و در غیر اینها بی یاست و کلمهٔ افائن
مات در آل عمران بیاست و در کلمهٔ افائن مت در سورهٔ
انبیا خلاف کرده اند و کلمهٔ ائن در سورهٔ شعرا مرسوم
بیاست و در اعراف بی یاست و کلمهٔ ائن ذکرتم در یس
و ائفکا در صافات خلاف کرده اند و دیگر فعلهاست
که لام آنها افتاده است بجهت اجتماع ساکنین و در
کتابت نیز نیست این در پنج موضع است در بنی اسرائیل
و یدع الانسان و در شوری و یمح الله الباطل و در قمر
یدع الداع و در علق سندع الزبانیة و در یونس

نحج المؤمنين ودر هود يوم يأت لا تكلم حذف لام کرده اند
با انکه اجتماع ساکنین نیست ودیگر سه کلمه است که بهمزه
تنها مکتوبست در سوره آل عمران ملء الارض ودر
نحل لکم فیها دفء ودر نمل یخرج الخبء ودیگر در
سوره قریش ایلافهم بیا میخوانند وبی یاست در رسم
الخط ودیگر ذوات الواو وذوات الیا را ذکر میکنیم یعنی
الفاتی که منقلب از واو ویا از یا باشد اما ذوات الواو
بر دو نوع است اول انکه بالف مکتوبست مثل دعا وعفا
وتلا وعلا دویم انکه بیاست در نه کلمه ضحی وضحیها
والقوی ودحیها وتلیها وطحیها وسجی وزکی ودنی
وذوات الیا نیز بر دو نوع است اول انکه بیا مرسوم است
مانند هدی واتی واستهدی دویم انکه بالف مرسوم است
در هفت موضع در ابراهیم ومن عصانی ودر بنی
اسرائیل الی المسجد الاقصا ودر حج من تولاه ودر
قصص اقصا المدینه ودر یس اقصا المدینه ودر
فتح

فتح سیماهم ودر نازعات طغا وضابطه دانستن
ذوات الواو وذوات الیاء آنست که در فعل بالحاق
ضمایر متحرکات معلوم میشود مانند دعوت ورمیت
ورحوت ومضیت ودر اسم به تثنیه ساختن معلوم
میشود مثل هدیان وسمیان وعصوان وقووان
ودیگرها را باین قیاس کن وکلمه نآی بیا مکتوبست و
همچنین است کلمه رآ مگر اول وثالث سوره نجم ما رای
ولقد رای که این هر دو باثبات یا مکتوبست ودیگر
مقطوعات وموصولات را بیان میکنیم یعنی انچه
در رسم الخط جدا نوشته اند وانچه پیوسته نوشته اند
ومقطوعات را ذکر میکنیم وانچه غیر اینهاست موصولاتست
پس بدانکه ام من مقطوع است در چهار موضع در
سوره نسا ام من یکون علیهم ودر توبه ام من اسس
بنیانه ودر صافات ام من خلقنا ودر حم سجده ام
من یاتی امنا ودیگر ان لا در ده موضع در اعراف دو

موضع حقیق ان لا اقول وان لا یقولوا ودر توبه ان
لا ملجأ ودر هود دو موضع ان لا اله الا هو وان لا تعبدوا
الا الله ودر انبیا ان لا اله الا انت خلافست ودر حج ان
لا تشرک بی شیئا ودر یس ان لا تعبدوا الشیطان ودر
دخان ان لا تعلوا علی الله ودر ممتحنه ان لا یشرکن بالله
شیئا ودر نون ان لا یدخلنها الیوم ودیگر یوم هم
در دو موضع در سورهٔ مؤمن یوم هم بارزون ودر
ذاریات یوم هم علی النار ودیگر عن ما در یک موضع
در سورهٔ اعراف فلما عتوا عن ما نهوا عنه ودیگر عن
من در دو موضع در نور عن من یشاء ودر نجم عن
من تولی ودیگر ان ما در یک موضع در سورهٔ انعام
ان ما توعدون لآت ودیگر ان ما در سه موضع در
سورهٔ حج وان ما یدعون ودر لقمان ولو ان ما فی
الارض ونیز در لقمان وان ما یدعون ودیگر این ما
در هشت موضع در بقره این ما تکونوا ودر آل عمران

این ما

این ما ثقفوا ودر نسا این ما تکونوا ودر اعراف این ما کنتم
تدعون ودر مریم این ما کنت ودر مؤمن این ما کنتم تشر کون
ودر حدید این ما کنتم ودر مجادله این ما کانوا ودر
بقره فی ما فعلن فی انفسهن من معروف ودر مایده
فی ما آتیکم ودر انعام دو موضع فی ما اوحی الی وفی
ما آتیکم ودر انبیا فی ما اشتهت انفسهم ودر نور
فی ما افضتم ودر شعرا فی ما هاهنا ودر روم فی ما رزقناکم
ودر زمر دو موضع فی ما هم فیه وفی ما کانوا ودر
واقعه فی ما لا تعلمون ودیگر کل ما در پنج موضع در
نسا کل ما ردوا ودر اعراف کل ما دخلت ودر ابراهیم
من کل ما سألتموه ودر مؤمنون کل ما جاء امة ودر
ملک کل ما القی والحق متفق علیه است سورهٔ
ابراهیم است ودر دیگرها خلافست ودر بعضی کتب
در سورهٔ بنی اسرائیل نیز مقطوع است یعنی کل ما
خبت زدناهم ودیگر لبئس در پنج موضع در سورهٔ

بقره لَبِئْسَ مَا شَرَوْا و در مایده چهار موضع لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ وَلَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ وَلَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
وَلَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ و دیگر در سورهٔ رعد وَإِنْ مَا نُرِيَنَّكَ
و دیگر حَيْثُ مَا كُنْتُمْ دو موضع در سورهٔ بقره و دیگر مِنْ
مَا دو موضع در نساء فَمِنْ مَا مَلَكَتْ و در روم لَكُمْ مِنْ مَا
مَلَكَتْ و در سورهٔ منافقون مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ خلافست
و بعضی از موصولات هست که ذکر می باید کرد یکی
أَلَّنْ در سه موضع در سورهٔ کهف أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ و در
سورهٔ مزمل أَلَّنْ تُحْصُوهُ و درین خلافست و در
قیامه أَلَّنْ نَجْمَعَ و دیگر لِكَيْلَا در چهار موضع در سورهٔ
آل عمران لِكَيْلَا تَحْزَنُوا و در حج لِكَيْلَا يَعْلَمَ و در
احزاب لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ و در حدید لِكَيْلَا
تَأْسَوْا و دیگر إِلَّا که در اصل إِنْ لَا بوده است در پنج
موضع در انفال إِلَّا تَفْعَلُوهُ و در توبه دو موضع
إِلَّا تَنْفِرُوا وإِلَّا تَنْصُرُوا و در هود إِلَّا تَغْفِرْ لِي و در

یوسف

یُوسُفُ وَإِلَّا تَصْرِفْ و دیگر فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا در هود
و دیگر مِمَّ وَمِمَّنْ در تمام قرآن متصل است و باقی
موصولات از تقابل مقطوعات معلوم میشود
و دیگر رسم الخط بسیار است نیاوردیم بجهة انکه
بطول میکشد و فایدهٔ چندان نیست در آوردن
آنها و اگر خواهی که احاطهٔ همه آنها بکنی رجوع کن
بقصیدهٔ رائیهٔ شیخ شاطبی رحمة الله علیه
والله اعلم بالصواب **باب دوازدهم** در بیان اختلافات
راویان امام عاصم که ابو بکر و حفص است رحمهم الله
و کیفیت وصل و وقف ایشان بدانکه همه اختلافات
ایشان را بیان کردن ضروری نیست بجهة انکه اکثر
انها آسانست و مشهور پس بیان میکنم بعضی
از انها را که اشکال فی الجمله یا غرابت داشته باشد
و ذکر میکنم مواضع را که آسان باشد از جهة عموم
فایده **سورة البقرة** ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ وَأَخَذْتُمْ وَأَخَذْتُ

هرجاکه واقع شود ابوبکر ذال را در تا ادغام میکند ودر
عُذْتُ وعُذْتُمْ ونَبَذْتُ ونَبَذْتُهَا هر دو اظهار
میکنند هزوًا قُلْ اتَّخَذْتُمْ عَمَّا تَعْمَلُونَ ثُمَّ اتَّخَذْتُمْ
وجِبْرِيلَ هرجاکه واقع شود ابوبکر بفتح جیم وراء
همزهٔ مکسوره بی یا میخواند بروزن جحمرش وحفص
جِبْرِيلَ میخواند بروزن اِکلیل ومِيكَالَ ابوبکر بروزن
فیعائیل میخواند وحفص میکال میخواند بروزن فیعال
عَهْدِيَ وبَيْتِيَ مُخْلِصُونَ أَمْ تَقُولُونَ ابوبکر
بیا میخواند ودر مُخْلِصُونَ وقف میکند وحفص
بتا میخواند ودر مُخْلِصُونَ وصل میکند اگر خواهند
که در مصاحف وصل ووقف روایتین را تصحیح
کنند پس اگر اصل کتابت بروایت حفص باشد در
مُخْلِصُونَ بسرخی نویسند از برای حفص وط بسیاهی
برای ابوبکر ودو نقطهٔ یاء تَقُولُونَ را بسرخی نویسند
زیراکه علامت رموز وقف می باید که برخلاف اصل
کتابت

جبرئیل
میکائیل

کتابت باشد در رنگ واگر اصل کتابت بروایت ابوبکر
باشد بر عکس این خواهد بود وقیاس کن برین نظایر
این را رءُوفٌ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ لَيْسَ الْبِرَّ مِنْ مُوصٍ
وَلِتُكْمِلُوا الْبُيُوتَ رءُوفٌ خُطُوَاتِ يَطْهُرْنَ هزوًا
قَدْرُهُ قَدْرُهُ وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ ابوبکر برفع می
خواند وحفص بنصب ودر ازواجًا وقف جایز است
وعلامت صلی الوصل اولی از برای هردو وبعضی گمان
برده اند که در اینجا خلافست در وصل ووقف میان
راویان واین غلط است چنین تصریح کرده است
شیخ سجاوندی رحمة الله درین سوره يَبْسُطُ وَفِي
الْخَلْقِ بَسْطَةً در اعراف ابوبکر بصاد میخواند وحفص
هردو را بسین میخواند وبَسْطَةً فِي الْعِلْمِ که درین
سوره است ويَبْسُطُ الرِّزْقَ هرجاکه واقع شود هردو
بسین میخوانند جُزْءًا درین سوره فَنِعِمَّا هِيَ ودر نساء
نِعِمَّا يَعِظُكُمْ ابوبکر باختلاس کسرهٔ عین میخوانند

يعني كسرهٔ عين را اخفا ميكند بحيثيتي كه اثر وي
باقي ماند وحفص بكسرهٔ تمام ميخواند و يُكفَرِ ابو بكر
بنون و رفع ميخواند وحفص بيا و رفع و هر دو در خيرٌ لكم كه
ما قبل وي است وقف ميكنند فآذَنوا سورة آل عمران ورِضوان
ابو بكر بضم را ميخواند هرجا كه باشد غير مَنِ اتَّبعَ رِضوانَه
در سورهٔ مايده وحفص همه را بكسر ميخواند وتُخرِجُ المَيِّت
المَيِّتِ رَؤُفٌ وضَعَتْ ابو بكر بصيغهٔ متكلم ميخواند و
در ما قبل وي كه انثى است وصل ميكند وحفص وَضَعَتْ
بصيغهٔ تأنيث ميخواند و در انثى وقف ميكند و ابو بكر
زكرياءَ بهمزهٔ ممدوده ميخواند هرجا كه باشد و زكرياءَ
اول را درين سوره بنصب ميخواند وحفص بقصر ميخواند
هرجا كه باشد زكريّا زكرياءُ بيوتِكم فيوفّيهم نُؤدِّه
اليكَ در هر دو جا ابو بكر بسكون ها ميخواند وحفص بكسر
با صله و مد ميخواند وأخذتم تبغون ترجعون حَجّ
وما تفعلوا فلن تكفروه فزحزح نؤته بيوتكم

يجمعون

فآذِنوا مر

يجمعون لرُضوان القرح رُضوان لتبيّننّه ولا تكتمونه
سورة النساء وسيُصلون يوصى اول البيوت مبيّنة
وأحَلَّ لكم ابو بكر بصيغهٔ معلوم ميخواند و در عليكم
وصل ميكند وحفص وأُحِلَّ لكم بصيغهٔ مجهول ميخواند
و در عليكم جا بر نميدارد و وقف را أُحصِنَّ نعمّا ذكر
كرده شد لم تكن نولّه ونصله يدخلون سوف نؤتيهم
سورة المائدة رِضوانا وارجلكم شنآن رِضوانه بكسر الراء
بالاتفاق يديْ اليكَ ابو بكر بسكون يا و مد ميخواند و
حفص بفتح يا ميخواند هزوا فما بلغت رسالته ابو بكر
بجمع وكسر تا ميخواند وحفص بتوحيد وفتح تا وضم ها
عقّدتم من الذين استحقّ عليهم الاوليان ابو بكر
بفعل مجهول وجمع الاوّلين ميخواند وحفص استحقّ
عليهم الاوليان بفعل معروف وتثنيه ميخواند الغيوب
وامّي الغيوب سورة الانعام يُصرف فتنتهم ولا نكذب
ونكونَ وتعقلون ولتستبين وخفية وكلما رآها جا

که واقع شود ابوبکر او همزه را اماله میکنند یعنی میل
میدهد بکسره که نزدیک بکسره میشود و اگر این کلمه
پیش از ساکن واقع شود مانند رَاَ الْقَمَرَ وَرَاَ الشَّمْسَ اماله
میکنند و همزه را بدو وجه میخوانند یکی فتح و دیگر اماله
اما اگر وقف کند با اماله را و همزه میخوانند وَجْهًا وَاحِدًا
وحفص همه اینها را بفتح میخوانند در حالین وَجْهِيَ وَ
زَكَرِيَّاءَ وَلِيُنْذِرَ بَيْنِكُمْ الْمَيِّتِ الْمَيِّتَ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَا
ابوبکر بدو وجه میخواند بفتح اَنَّهَا با وصل در يُشْعِرُكُمْ
وبکسر اِنَّهَا با وقف در ما قبل وری وحفص بفتح با وصل
میخواند وبس مُنَزَّلٌ حَرَجٌ رِسَالَتَهُ حَرَجًا يَصَّعَّدُ
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ مَكَانَتِكُمْ وَاِنْ يَكُنْ خُطُوَاتِ تَذَكَّرُونَ
سورة الاعراف تَذَكَّرُونَ لَا تَعْلَمُونَ وَقَالَتْ يُغْشِي خُفْيَةً
مَيِّتٍ تَذَكَّرُونَ بَسْطَةً بُيُوتًا اَئِنَّكُمْ مَعِيَ اِنَّ لَنَا
تَلْقَفُ آمَنْتُمْ يَعْرِشُونَ ابْنَ اُمَّ مَعْذِرَةً بَئِيسٍ حفص
بدو [illegible] بئیس میخوانند و ابوبکر بدو وجه میخواند یکی موافق

حفص

حفص و یکی بَيْئَسٍ بر وزن جعفر تَعْقِلُونَ يُمَسِّكُونَ
شركا شُرَكَاءَ سورة الانفال رَبِّيَ مُوهِنُ كَيْدِ وَلَوْ كَثُرَتْ وَاَنَّ
الله ابوبکر بکسر اِنَّ میخواند و در كَثُرَتْ وقف میکند
وحفص بفتح اَنَّ و وصل ما قبل میخواند مَنْ حَيَّ ابوبکر
بفك ادغام میخواند وحفص حَيَّ بادغام وَلَا يَحْسَبَنَّ
لِلسَّلْمِ لَخُذْتُمْ سورة التوبة وَرِضْوَانٍ عَشِيرَتُكُمْ يُضِلُّ
وَرِضْوَانُ الْغُيُوبِ مَعِيَ اَبَدًا مَعِيَ صَلَاتَكَ مُرْجَوْنَ
وَرِضْوَانٍ جُرُفٍ هَارٍ تَقَطَّعَ تَزِيغُ رَؤُفٌ سورة يونس
عليه السلام الر تَذَكَّرُونَ بِالْحَقِّ نُفَصِّلُ ابوبکر بنون
میخواند و در بِالْحَقِّ وقف مطلق میکند وحفص
بیا میخواند و در ما قبل وقف جایز میکند اَذْ رِيكُمْ
اَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَوةِ ابوبکر برفع مَتَاعُ میخواند
و در اَنْفُسِكُمْ وقف میکند وحفص بنصب و وصل
میخواند الْمَيِّتَ الْمَيِّتِ اَمَّنْ لَا يَهِدِّي وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
نُنْجِ اَجْرِيَ اِلَّا بُيُوتًا بُيُوتَكُمْ وَيَجْعَلُكُمْ نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ

سورة هود علیه السلام الر الا تذکرون فعمیت اجری الا تذکرون
من کل مجریها ابوبکر بضم میم وفتح را میخواند وحفص
بفتح میم وامالهٔ را وبدانکه حفص در تمام قرآن غیر این
اماله ندارد اجری الا ان ثمودا فبشرناها باسحاق و
من وراء اسحق یعقوب ابوبکر یعقوب برفع میخواند
ودر باسحق وقف میکند وحفص بنصب میخواند و
در باسحق وصل میکند اصلاتك واتخذتموه
مکانتکم سعدوا وان کلا مکانتکم یرجع تعملون
سورة یوسف الر یا بنی رایت ابانا لفتیانه حافظا نوحی
سورة الرعد المر یغشی وزرع ونخیل صنوان وغیر
افلا تتخذ تم ام هل تستوی توقدون اتخذتم سورة
ابراهیم وما کان لی سورة الحجر الر ما ننزل الملائکة
ابوبکر تنزل بتاء مضموم وزاء مفتوح ورفع الملائکة
میخواند وحفص ننزل بنون وکسر زا ونصب الملائکة
جزء وعیون قدرنا بیوتا سورة النحل لرؤف ینبت

اصلوتك
صح

لفتیته حفیظا
صح

تنزل الملائکة
صح

والقمر

والقمر والنجوم مسخرات ابوبکر هر دو را بنصب میخواند
ودر والقمر وصل میکند وحفص برفع هر دو میخواند
ودر والقمر وقف میکند تذکرون نوحی لرؤف حیث
بیوتا یعرشون تجحدون بیوتکم بیوتا واذا رای الذین
تذکرون سورة بنی اسرائیل لیسوء ابوبکر لیسوء بتوحید
میخواند وحفص لیسوءوا بجمع اف بالقسطاس کما
یقولون تسبح ورجلك اعمی اعمی خلافك نای
ابوبکر همزه را اماله میکند ودر سورهٔ حم سجده بفتح می
خواند وحفص در هر دو بفتح میخواند سورة الکهف عوجا
حفص بسکته میخواند وچنین سکته میکند در سورهٔ یس
در من مرقدنا ودر سورهٔ قیامه در نون من راق و
در مطففین در لام بل ران این در حین وصل است
اما در حین وقف وقف میکند در عوجا ومرقدنا
وابوبکر درین مواضع سکته نمیکند من لدنه من
لدنی ابوبکر بسکون دال باشمام وکسر نون بی تشدید

لیسوء
صح

خلفك
صح

میخواند و حفص در اول دال را ضم میکند و نون را ساکن و
در ثانی دال را ضم میکند و نون را کسره با تشدید بورقکم
ورا الحجر مونت هزوا المهلکهم وما انسانیه معی
معی نکرا من لدنی کذشت لتخذت حمئة نکرا
جزاء السدین سدا ردما آتونی وقال آتونی ابو بکر
در اول بهمزه ساکنه میخواند و تنوین ردما را حرکت کسر
میدهد بجهة التقاء ساکنین و در ثانی دو وجه دارد یکی
انکه همزه را ساکن میکند و دیکر انکه بهمزه قطعیه ممدوده
میخواند و حفص در هر دو بهمزه قطعیه میخواند و
ابو بکر اول را بهمزه مکسوره ابتدا میکند و همزه ثانیه را
بیا قلب میکند و ثانی را دو نوع ابتدا میکند یکی مثل
اول و دیکری بقطع همزه ممدوده ابتدا میکند الصدفین
هزوا سورة مریم علیها السلام کهیعص زکریا یا زکریا عتیا منت
نسیا من تحتها تساقط یدخلون منت جثیا عتیا تساقط
صلیا جثیا ینفطرن سورة طه طه رأوا لی سوی ینفطرن

ابو بکر

ابو بکر الف تنوین را اماله میکند در حین وقف و حفص
بفتح میخواند و در حین وصل باتفاق بفتح میخوانند فیسحتکم
ان هذان تلقف آمنتم حملنا یبنؤم ولا تعری
وانک ابو بکر بکسر همزه میخواند و در تعری و فقجا این
میکند و حفص بفتح و در وصل ما قبل میخوانند ترضی
یأتیهم قال ربی نوحی معی نوحی منت رآک هزوا
اف لتحصنکم ننجی ابو بکر بیک نون و تشدید جیم
میخواند و حفص ننجی بد و نون و سکون ثانی و تخفیف
جیم و زکریا وحرام للکتب قال رب سورة الحج ولؤلؤا
سواء بیتی ولیوفوا یقا تلون ثم اخذتم ثم اخذت
یدعون لرؤف سورة المؤمنون عظاما العظام نسقیکم
من کل منزلا متم متنا تذکرون عما یصفون
عالم الغیب ابو بکر برفع عالم میخواند و در یصفون
وقف میکند و حفص بخفض و در وصل میخوانند لتخذ
سورة النور تذکرون اربع اول الکاذبین

تلد مر ننجی
حرم مر تلد للکتاب
تهما
عظاما مر العظم ۲
تموهم

الخامسة ابو بكر برفع والخامسة ميخواند ودر ماقبل
وقف ميكند وحفص بنصب ووصل ماقبل رؤف
خطوات خطوات بيوتا بيوتكم تذكرون بيوتا غير
اولي الضر مبينات دري يوقد ابو بكر بهمزه بعد
از يا وبمد وبتانيث توقد وحفص بتشديد يا بي همزه
وبتذكير يوقد ميخواند في بيوت يسبح له فيها بالغدو
والآصال رجال ابو بكر بفعل مجهول ميخواند ودر آصال
وقف ميكند وحفص بمعروف ميخواند ووصل در
آصال ميكند مبينات ويتقه ابو بكر بكسر قاف وسكون
ها ميخواند وحفص بسكون قاف وكسر ها بي صله
ميخواند كما استخلف وليبدلنهم العشاء ثلاث ابو بكر
ثلاث بنصب ميخواند ودر ماقبل وصل ميكند و
حفص برفع ثلاث ووقف ماقبل ميخواند بيوتكم
بيوت بيوت بيوت بيوت بيوت بيوت بيوت
بيوتا سورة الفرقان الانهار ويجعل لك ابو بكر برفع

يجعل

يجعل ميخواند ودر ماقبل وقف ميكند وحفص بجزم
يجعل ووصل ميخواند ماقبل ويوم يحشرهم عما يتقو لون
فما تستطيعون ابو بكر يستطيعون بيا ميخواند
ووقف ماقبل وحفص بتا ووصل ماقبل لتخذت
وثمودا هزوا يلق آثاما يضاعف له العذاب
يوم القيمة ويخلد ابو بكر هر دو فعل را برفع ميخواند
ودر اثاما وقف ميكند وحفص هر دو را بجزم و
وصل ميخواند اثاما را وفيه مهانا در باب هشتم مذكور
شد وذرياتنا ويلقون سورة الشعرا طسم لتخذت
ذريتنا يلقون صح ٢
تلقف آمنتم وعيون معي اجري الا وعيون
اجري الا وعيون بيوتا اجري الا اجري الا بالقسطاس
كسفا نزل به الروح الامين سورة النمل طس اراها
تخفون وما تعلنون فما آتاني الله ابو بكر بحذف
فما آتان الله صح
يا آتاني ميخواند در وصل ووقف وحفص باثبات
يا مفتوح در وصل ودر وقف دو وجه دارد يكي

انکه بیا وقف میکند و دیگر بی یا مثل ابو بکر بر آه مهلك بیوتهم
فتلک ناها تذکرون آنوا یعملون سورة القصص طسم
رآها من الرهب معي لخسف سورة العنکبوت اولم تروا
اتخذتم مودة بینکم انکم لتاتون الفاحشة منجوك
وثمودا البیوت آیات من ربه ترجعون سورة الروم
ترجعون المیت المیت للعالمین آثار من ضعف بعد
ضعف ضعفا ابو بکر هر سه را بفتح ضاد میخواند و حفص را
دو وجه است یکی موافق ابو بکر و دیگری بضم ضاد
در هر سه و بدانکه حفص ضم را از عاصم روایت نکرده است
بلکه از فضیل ابن مرزوق روایت کرده است پس قرائت
عاصم فتح باشد و پس چنین است در تیسیر سورة
اللقمان بغیر علم و یتخذها ابو بکر برفع یتخذ میخواند و
در علم وقف قد قیل میکند و حفص بنصب یتخذ و
وصل ما قبل هزوا یا بني یا بني نعمه ابو بکر بتوحید
نعمة میخواند بی ضمیر و بتنوین و حفص بجمع با ضمیر

ودي

منجوك م
آية م
أثر م
نعمة م

ری تنوین ما یدعون سورة فاطر الظنون ابو بکر باثبات
الف میخواند در حالت وصل و وقف و حفص باثبات
الف در وقف و حذف الف در وصل میخواند و همچنین
است خلاف در الرسول والسبیل که در آخر این سوره است
لا مقام بیوتنا رأ المؤمنون مبینة بیوتکن بیوتکن
ترجی بیوت الرسول والسبیل ذکر کرده شد این هرد
سورة السبا عذاب من رجز الیم کسفا الریح مسکنهم
یجازي الا الکفور یوم یحشرهم ثم یقول اجری
الا الغیوب التناوش سورة الملائکة فرآه میت اخذت
ولؤلؤا بینة سورة یس ابو بکر نون یس را در واو
والقرآن ادغام با غنه میکند در وصل و حفص باظهار
میخواند تنزیل سلاسلا فعززنا العیون من ثمره طرق
ما عملته ابو بکر بحذف هاء عملته میخواند و در ثمره وقف
میکند و حفص باثبات ها و وصل در ثمره میکند و در
کتاب مضبوط آورده است که وقف و وصل جایز است

الظنونا م
الرسولا السبیلا م ۲
مسکنهم م
بینات م

دثرة از براى هريك از ابوبكر وحفص من مرقدنا بالسكت
مكانتهم سورة الصافات الكواكب لا يسمعون متنا
قرآه بنى احسن الخالقين الله ربكم ورب ابوبكر
برفع الله وربكم ورب ميخواند ودر الخالقين وقف
ميكند وحفص بنصب هر سه ووصل ما قبل ميخواند
تذكرون سورة ص ولى نعجة وغساق ما كان لى
سورة الزمر مكانتكم بمفازتهم سورة المؤمن حم فاخذتهم
يظهر فى الارض الفساد فاطلع يدخلون ادخلوا ابوبكر
بضم همزه وضم خا ميخواند ودر وصل همزه را اسقاط ميكند
وحفص بفتح همزه وكسر خا ميخواند ودر وصل همزه را اسقاط
نميكند سيدخلون شيوخا سورة السجدة حم ءان نا ءَ
ءاعجمى ابوبكر بتحقيق همزتين ميخواند وحفص تسهيل
همزه ثانيه ميكند ومعنى تسهيل گفته شد من ثمرات
سورة الشورى حم يتفطرن توبته ما تفعلون سورة
الزخرف حم تنشؤ قال اولو لبيوتهم جاءنا اسورة

يا عباد

ثمرة
ينفطرن
جاءانا

يا عبادى تشتهيه سورة الدخان حم وعيون يغلى وعيون
سورة الدخان حم تؤمنون هزوا عذاب من رجز
اليم ابوبكر بخفض اليم ميخواند وحفص برفع وهردو
تنوين را حركت كسر ميدهد در وصل الجهة التقاء ساكنين
الصالحات كره سواء ابوبكر برفع سواء ميخواند
ووقف ميكند بر ما قبل وحفص بنصب ووصل ما قبل
تذكرون لتخذتم هزوا سورة الاحقاف حم يتقبل
احسن ونتجاوز اف سورة محمد عليه السلام قتلوا اسرارهم
رضوانه ولنبلونكم حتى نعلم ونبلو السلم سورة
الفتح عليه الله ورضوانا سورة ق متنا يوم نقول سورة
الذاريات وعيون مثل تذكرون سورة الطور لؤلؤا
والمصيطرون ابوبكر بصاد ميخواند وبس وحفص
هم بصاد وهم بسين ميخواند سورة النجم رآ رآه رآى
سورة القمر عيونا سورة الرحمن عز وجل اللؤلؤ المنشآت
ابوبكر دو وجه دارد فتح شين وكسر شين وحفص

بفتح شین وبس سورة الواقعة اللؤلؤ عُرُبًا مِتنا تذکرون
إنّا لمغرمون سورة الحدید کرءوف ومانزل المصدقین
والمصدقات ورضوان رِضوان سورة المجادلة انشزوا
فانشزوا ابوبکر دو وجه دارد در شین ضم وکسر در
هر دو موضع وحفص ضم تنها دارد در هر دو سورة الحشر
بیوتهم ورضوانا رءوف سورة الصف من بعدی اسمه
متم نوره سورة المنافقون بما تعملون سورة الطلاق
بیوتهن مبینة بالغ امره نکرا مبینات سورة التحریم
وجبریل نصوحا وکتبه سورة الملک معی او رحمنا جبریل
سورة القلم ابوبکر نون را در واو والقلم ادغام باغنه میکند
در وصل وحفص اظهار میکند زنیم أن کان ذا مال
وبنین ابوبکر ءأن کان بدو همزه میخواند ودر زنیم
وقف میکند ودر بنین وصل وحفص بیک همزه میخواند
ودر زنیم وصل میکند ودر بنین وقف سورة الحاقة
وما ادریک تذکرون سورة المعارج لظی نزاعة لظی

ابوبکر

ابوبکر نزاعةٌ برفع میخوانند ودر لظی وقف جایز میکند
وحفص بنصب ووصل میخوانند بشهاداتهم الی نصب بشهاداتهم
سورة نوح علیه السلام بیتی سورة الجن بدانکه وانه وانا
وانهم که در سیزده موضع است اول اینها احداً و
انه تعالی وآخر اینها وانه لما قام هر را ابوبکر بکسر همزه میخواند
ودر ما قبل اینها وقف میکند وحفص بفتح همزه میخواند
در همه اینها ودر ما قبل اینها وصل میکند اما وقف را
تجویز کرده اند برای حفص در حین ضرورت که آن
تنگی نفس است بدانکه وانّ را بضمیر قید کردیم تا
وانّ المساجد خارج شود بجهت آنکه وی باتفاق
مفتوح است سورة المزمل تبتیلا ابوبکر بجر رب میخواند
ودر ما قبل وصل میکند وحفص برفع ودر وقف سورة
المدثر والرجز وما ادریک واللیل اذ ادبر ابوبکر اذا دبر
اذا دبر بالف بعد از ذال وبفتح دال میخواند بر وزن فعل
وحفص بسکون ذال وفتح همزه وبسکون دال بر وزن

أنعزا ميخوانند سورة القيمة مَنْ رَاقٍ بالسكت سُدًى ابوبكر
در حين وقف الف تنوين را اماله ميكنند نه در حين
وصل وحفص بفتح ميخوانند مطلقا پس در وصل
خلاف نباشد يعني سورة الدهر سَلَاسِلَا ابوبكر
بتنوين ميخوانند در وصل و بالف وقف ميكند و حفص
بي تنوين ميخوانند در وصل و بدو وجه وقف ميكند
بالف و بعدم الف قَوَارِيرَا قَوَارِيرَا ابوبكر هر دو را بتنوين
ميخوانند و بالف وقف ميكند و حفص هر دو را بي الف
لُؤْلُؤًا خُضْرٌ سورة المرسلات أَوْ نُذْرًا وَمَا أَدْرَاكَ جِمَالَتٌ
وَعُيُونٍ سورة النبأ وَغَسَّاقًا سورة النازعات نَخِرَةً سورة ناخرة صح
التكوير سُعِّرَتْ رَآهُ سورة الانفطار وَمَا أَدْرَاكَ سورة المطففين
وَمَا أَدْرَاكَ بَلْ رَانَ ابوبكر لام بل را در راء ران ادغام
ميكند والف ران را اماله ميكند و حفص در بل سكته
ميكند چنانچه گذشت و ران را بفتح ميخواند وَمَا أَدْرَاكَ
فَاكِهِينَ سورة الطارق وَمَا أَدْرَاكَ سورة الغاشية

تصلى

تَصْلَى سورة البلد وَمَا أَدْرَاكَ مُؤْصَدَةٌ سورة العلق
أَنْ رَآهُ سورة القارعة وَمَا أَدْرَاكَ وَمَا أَدْرَاكَ سورة
الهمزة وَمَا أَدْرَاكَ مُؤْصَدَةٌ عَمَدٍ سورة الكافرون
وَلِيَ دِينِ سورة الاخلاص كُفُوًا أَحَدٌ

والله اعلم بالصواب واليه المرجع
والمآب تمت هذه النسخة الشريفة
في قرية كبوترخان من اعمال دار السلطنة
هرات حميت عن الآفات في تاريخ ٢٢
شهر محرم الحرام سنه ١١٢٤
على يد العبد الجاني عبد الرحمن نجوا[ني]
غفر الله له ولوالديه ولمن نظر فيه
آمين يا رب العالمين

ايضا كتاب تصحيح القرا

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين • قيوم السموات والارضين •
مدبر الخلايق اجمعين • باعث الرسل صلوات وسلامه
عليهم الى المكلفين • لهدايتهم وبيان شرايع الدين •
بالدلايل القطعية و واضحات البراهين • احمده
على جميع نعمه و اساله المزيد من فضله وكرمه و
اشهد ان لا اله الا الله الواحد القهار الكريم الغفار
واشهد ان محمدا عبده ورسوله وحبيبه وخليله
افضل المخلوقين المكرم بالقرآن العزيز المعجزة
المستمرة على تعاقب السنين وبالسنن المستنيرة
للمسترشدين • المخصوص بجوامع الكلم وسماحة
الدين صلوات الله وسلامه عليه وعلى آله وعلى ساير
النبيين وآل كل وساير الصلحين اما بعد فقد روينا
عن علي ابن ابي طالب وعبد الله بن مسعود ومعاذ

بن

بن جبل وابي الدرداء وابن عمر وابن عباس وانس
ابن مالك وابي هريرة وابي سعيد الخدري رضي
الله عنهم من طرق كثيرات بروايات متنوعات
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من حفظ
عن امتي اربعين حديثا من امر دينها بعثه الله
تعالى يوم القيمة في زمرة الفقهاء والعلماء وفي
رواية بعثه الله تعالى فقيها عالما وفي رواية ابي الدرداء
وكنت له يوم القيمة شافعا وشهيدا وفي رواية ابن
مسعود قيل له ادخل من اي ابواب الجنة شئت وفي
رواية ابن عمر كتب في زمرة العلماء وحشر في زمرة الشهداء
واتفق الحفاظ على انه حديث ضعيف وان كثرت
طرقه وقد صنف العلماء رضي الله عنهم في هذا الباب
ما لا يحصى من المصنفات فاول من علمته صنف
فيه عبد الله بن المبارك ثم محمد بن اسلم الطوسي
العالم الرباني ثم حسن ابن سفيان النسوي وابو بكر

[هو ابو الحسن علي بن عمر البغدادي]
الآجري وابو بكر محمد بن ابراهيم الاصبهاني والدارقطني
[النيسابوري]
والحاكم وابو نعيم وابو عبد الرحمن السلمي وابو سعيد
[اسمه اسمعيل بن عبد الرحمن]
الماليني وابو عثمان الصابوني ومحمد بن عبد الله بن
محمد الانصاري وابو بكر البيهقي وخلايق لا يحصون
من المتقدمين والمتاخرين وقد استخرت الله تعالى في جمع
اربعين حديثا اقتداء بهولاء الائمة الاعلام وحفاظ
الاسلام وقد اتفق العلماء على جواز العمل بالحديث
الضعيف في فضايل الاعمال ومع هذا فليس اعتمادي
على هذا الحديث بل على قوله صلى الله عليه وسلم في الاحاديث
الصحيحة ليبلغ الشاهد منكم الغايب وقوله صلى
الله عليه وسلم نضر الله امرءا سمع مقالتي فوعاها
فاداها كما سمعها ثم من العلماء من جمع الاربعين في
اصول الدين وبعضهم في الفروع وبعضهم في الجهاد
وبعضهم في الزهد وبعضهم في الآداب وبعضهم في
الخطب وكلها مقاصد صالحة رضي الله عن قاصديها

[illegible]

وقد رايت

وقد رايت جمع اربعين اهم من هذا كله وهي اربعون
حديثا مشتملة على جميع ذلك وكل حديث منها قاعدة
عظيمة من قواعد الدين قد وصفه العلماء بان
مدار الاسلام عليه او هو نصف الاسلام او ثلثه
او نحو ذلك ثم التزم في هذه الاربعين ان تكون
صحيحة ومعظمها في صحيحي البخاري ومسلم و
اذكرها محذوفة الاسانيد ليسهل حفظها ويعم
الانتفاع بها ان شاء الله تعالى ثم اتبعها بباب في
ضبط خفي الفاظها وينبغي لكل راغب في الآخرة ان
يعرف هذه الاحاديث لما اشتملت عليه من المهمات
واحتوت عليه من التنبيه على جميع الطاعات
وذلك ظاهر لمن تدبره وعلى الله تعالى اعتمادي واليه
تفويضي واستنادي وله الحمد والنعمة وبه التوفيق
والعصمة الحديث الاول عن امير المؤمنين ابي
حفص عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال سمعت رسول

الله صلى الله عليه وسلم يقول انما الاعمال بالنيات
وانما لكل امرئٍ ما نوى فمن كانت هجرتُهُ الى الله ورسوله
فهجرتُهُ الى الله ورسوله ومن كانت هجرتُهُ الى الدنيا يصيبها
او امرأةٍ ينكحها فهجرتُهُ الى ما هاجر اليه رواه اماما المحدثين
ابو عبد الله محمد بن اسمعيل بن ابراهيم بن المغيرة بن
بردزبة البخارى وابو الحسين مسلم بن الحجاج بن
مسلم القشيرى النيسابورى رضى الله عنهما فى صحيحيهما
الذين هما اصح الكتبِ المصنفةِ الحديث الثانى عن عمر
رضى الله عنه ايضا قال بينما نحن عند رسول الله صلى
الله عليه وسلم ذات يومٍ اذ طلع علينا رجل شديدُ بياض
الثياب شديد سواد الشعر لا يرى عليه اثر السفر ولا يعرفه
احدٌ منا حتى جلس الى النبى صلى الله عليه وسلم
فاسند ركبتيه الى ركبتيه ووضع يديه الى فخذيه وقال
يا محمد اخبرنى عن الاسلام فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم
الاسلام ان تشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله

وتقيم

وتقيم الصلوة وتؤتى الزكوة وتصوم رمضان وتحج
البيت ان استطاع اليه سبيلا قال صدقت فعجبنا
له يساله ويصدقه قال فاخبرنى عن الايمان قال
ان تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر
وتؤمن بالقدر خيره وشره قال صدقت قال فاخبرنى
عن الاحسان قال ان تعبد الله كانك تراه فان لم
تكن تراه فانه يراك قال فاخبرنى عن امارتها قال — الساعة صح
ما المسؤل عنها باعلم من السائل قال فاخبرنى
عن اماراتها قال ان تلد الامةُ ربتها وان ترى
الحفاة العراة العالة رعاء الشاء يتطاولون فى
البنيان ثم انطلق فلبثتُ مليًا ثم قال يا عمر
اتدرى من السائل فقلت الله ورسولهُ اعلم
قال فانه جبرئيل اتاكم يعلمكم دينكم رواه مسلم
الحديث الثالث عن ابى عبد الرحمن عبد الله بن عمر
بن الخطاب رضى الله عنهما قال سمعتُ رسول الله صلى

الله عليه وسلم يقول بني الاسلام على خمس شهادة
ان لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله واقام الصلوة
وايتاء الزكوة وحج البيت وصوم رمضان رواه مسلم
الحديث الرابع عن ابي عبد الرحمن عبد الله بن مسعود
رضي الله عنه قال حدثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم
وهو الصادق المصدوق ان احدكم يجمع خلقه
في بطن امه اربعين يوما نطفة ثم يكون علقة
مثل ذلك ثم يكون مضغة مثل ذلك ثم يرسل اليه
الملك فينفخ فيه الروح ويؤمر باربع كلمات بكتب
رزقه واجله وعمله وشقي او سعيد فوالذي لا اله
غيره ان احدكم ليعمل بعمل اهل الجنة حتى ما يكون
بينه وبينها الا ذراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل
بعمل اهل النار فيدخلها وان احدكم ليعمل بعمل اهل
النار حتى ما يكون بينه وبينها الا ذراع فيسبق
عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل الجنة فيدخلها رواه البخاري

ومسلم

ومسلم **الحديث الخامس** عن ام المؤمنين ام عبد الله عائشة
رضي الله عنها وعن ابيها قالت قال رسول الله صلى الله عليه
وسلم من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو رد رواه
البخاري وفي رواية المسلم من عمل عملا ليس عليه امرنا
فهو رد **الحديث السادس** عن ابي عبد الله النعمان بن
بشير رضي الله عنهما قال سمعت رسول الله صلى الله
عليه وسلم يقول ان الحلال بين وان الحرام بين وبينهما
مشتبهات لا يعلمهن كثير من الناس فمن اتقى الشبهات
استبرا لدينه وعرضه ومن وقع في الشبهات وقع
في الحرام كالراعي يرعى حول الحمى يوشك ان يرتع فيه
الا وان لكل ملك حمى الا وان حمى الله تعالى محارمه
الا وان في الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد
كله واذا فسدت فسد الجسد كله الا وهي القلب رواه
البخاري ومسلم **الحديث السابع** عن ابي رقية تميم بن
اوس الداري رضي الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم

قال الدين النصيحة قلنا لمن قال لله ولكتابه ولرسوله
ولائمة المسلمين وعامتهم رواه البخاري ومسلم
الحديث الثامن عن ابن عمر رضي الله عنهما ان رسول
صلى الله عليه وسلم قال امرت ان اقاتل الناس حتى
يشهدوا ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله ويقيموا
الصلوة ويؤتوا الزكوة فاذا فعلوا ذلك عصموا مني
دماءهم واموالهم الا بحق الاسلام وحسابهم على
الله تعالى رواه البخاري ومسلم الحديث التاسع
عن ابي هريرة رضي عبد الرحمن ابن صخر رضي الله عنه
قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما
نهيتكم عنه فاجتنبوه وما امرتكم به فافعلوا منه
ما استطعتم فانما اهلك الذين من قبلكم كثرة مسائلهم
واختلافهم على انبيائهم رواه البخاري ومسلم
الحديث العاشر عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى طيب لا

يقبل

يقبل الا طيبا وان الله عز وجل امر المؤمنين بما امر به المرسلين
فقال الله تعالى يا ايها الرسل كلوا من الطيبات واعملوا
صالحا وقال الله تعالى يا ايها الذين امنوا كلوا من طيبات
ما رزقناكم ثم ذكر الرجل يطيل السفر اشعث اغبر يمد
يديه الى السماء يا رب يا رب ومطعمه حرام ومشربه حرام
وملبسه حرام وغذي بالحرام فانى يستجاب لذلك رواه
مسلم الحديث الحادي عشر عن ابي محمد الحسن ابن علي
ابن ابي طالب كرم الله وجهه سبط رسول الله صلى الله
عليه وسلم وريحانته رضي الله تعالى عنهما قال
حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم دع ما يريبك
الى ما لا يريبك رواه الترمذي والنسائي وقال الترمذي
هذا حديث حسن صحيح الحديث الثاني عشر عن ابي هريرة
رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من
حسن اسلام المرء تركه ما لا يعنيه حديث حسن
رواه الترمذي وغيره الحديث الثالث عشر عن ابي حمزة

حمزة انس

انس بن مالك رضي الله عنه خادم رسول الله صلى الله عليه وسلم
عن النبي صلى الله عليه وسلم قال انه لا يؤمن احدكم حتى يحب
لاخيه ما يحب لنفسه رواه البخاري ومسلم الحديث
الرابع عشر عن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم لا يحل دم امرئ مسلم الا باحدى ثلث الثيب
الزاني والنفس بالنفس والتارك لدينه المفارق للجماعة
رواه البخاري ومسلم الحديث الخامس عشر عن ابي هريرة رضي
الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من كان
يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرا او ليصمت ومن كان
يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم جاره ومن كان يؤمن
بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه رواه البخاري ومسلم
الحديث السادس عشر عن ابي هريرة رضي الله عنه ان رجلا
قال للنبي صلى الله عليه وسلم اوصني قال لا تغضب فردد
مرارا قال لا تغضب رواه البخاري الحديث السابع عشر
عن ابي يعلى شداد بن اوس رضي الله عنه عن رسول

الله

الله صلى الله عليه وسلم قال ان الله كتب الاحسان على كل شيء
فاذا قتلتم فاحسنوا القتلة واذا ذبحتم فاحسنوا الذبحة
وليحد احدكم شفرته وليرح ذبيحته رواه مسلم
الحديث الثامن عشر عن ابي ذر جندب بن جنادة وابي
عبد الرحمن معاذ بن جبل رضي الله عنهما عن رسول الله
صلى الله عليه وسلم قال اتق الله حيثما كنت واتبع السيئة
الحسنة تمحها وخالق الناس بخلق حسن رواه الترمذي
وقال حديث حسن وفي بعض النسخ حسن صحيح
الحديث التاسع عشر عن ابي العباس عبد الله بن عباس
رضي الله عنه قال كنت خلف النبي صلى الله عليه وسلم
يوما فقال يا غلام اني اعلمك كلمات احفظ الله
يحفظك احفظ الله تجده تجاهك اذا سألت فا
سأل الله واذا استعنت فاستعن بالله واعلم
ان الامة لو اجتمعت على ان ينفعوك بشيء لم ينفعوك
الا بشيء قد كتبه الله لك وان اجتمعوا على ان يضروك

بشيء لم يضروك الا بشيء قد كتبه الله عليك رفعت
الاقلام وجفت الصحف رواه الترمذي وقال هذا
حديث حسن صحيح وفي رواية غير الترمذي احفظ
الله تجده امامك تعرف الى الله في الرخاء يعرفك في
الشدة واعلم ان ما اخطاك لم يكن ليصيبك وما
اصابك لم يكن ليخطئك واعلم ان النصر مع الصبر
وان الفرج مع الكرب وان مع العسر يسرا الحديث
العشرون عن ابي مسعود عقبة بن عمرو الانصاري
البدري رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه
وسلم ان مما ادرك الناس من كلام النبوة الاولى
اذا لم تستحيي فاصنع ما شئت رواه البخاري الحديث
الحادي والعشرون عن ابي عمرو وقيل ابي عمرة سفيان بن
عبد الله الثقفي رضي الله عنه قال قلت يا رسول الله
صلى الله عليه وسلم قل لي في الاسلام قولا لا اسال عنه
احدا غيرك قال قل آمنت بالله ثم استقم رواه مسلم

عن ابي

٢٢ حديث بيست و دوم عن ابي عبد الله جابر بن عبد الله
الانصاري رضي الله عنهما ان رجلا سال رسول
الله صلى الله عليه وسلم فقال ارايت اذا صليت
المكتوبات وصمت رمضان واحللت الحلال
وحرمت الحرام ولم ازد على ذلك شيئا ادخل
الجنة قال نعم رواه مسلم ومعنى حرمت الحرام
اجتنبته ومعنى احللت الحلال فعلته معتقدا
٢٣ حله والله اعلم الحديث ٢٣ عن ابي مالك الحارث
بن عاصم الاشعري رضي الله عنه قال قال رسول
الله صلى الله عليه وسلم الطهور شطر الايمان و
الحمد لله تملأ الميزان وسبحان الله والحمد لله
تملآن او تملأ ما بين السموات والارض و السماء صح
الصلوة نور والصدقة برهان والصبر
ضياء والقرآن حجة لك او عليك كل الناس
يغدو فبايع نفسه فمعتقها او موبقها رواه

مسلم الحديث ٢٤ عن ابي ذر رضي الله عنه
عن النبي صلى الله عليه وسلم فيما روى عن الله عز وجل
انه قال يا عبادي اني حرمت الظلم على نفسي و
جعلته بينكم محرما فلا تظالموا يا عبادي كلكم
ضال الا من هديته فاستهدوني اهدكم يا
عبادي كلكم جايع الا من اطعمته فاستطعموني
اطعمكم يا عبادي كلكم عار الا من كسوته فاستكسوني
اكسكم يا عبادي انكم تخطئون بالليل والنهار
وانا اغفر الذنوب جميعا فاستغفروني اغفر
لكم يا عبادي انكم لن تبلغوا ضري فتضروني
ولن تبلغوا نفعي فتنفعوني يا عبادي لو ان اولكم
وآخركم وانسكم وجنكم كانوا على اتقى قلب رجل
واحد منكم ما زاد ذلك في ملكي شيئا يا عبادي
لو ان اولكم وآخركم وانسكم وجنكم كانوا على
افجر قلب رجل واحد ما نقص ذلك من ملكي شيئا

يا عبادي

يا عبادي لو ان اولكم وآخركم وانسكم وجنكم
قاموا في صعيد واحد فسألوني فاعطيت كل
انسان مسألته ما نقص ذلك مما عندي الا
كما ينقص المخيط اذا ادخل البحر يا عبادي انما
هي اعمالكم احصيها لكم ثم اوفيكم اياها فمن
وجد خيرا فليحمد الله ومن وجد غير ذلك فلا
يلومن الا نفسه رواه مسلم الحديث ٢٥
عن ابي ذر ايضا رضي الله عنه ان اناسا من اصحاب
رسول الله صلى الله عليه وسلم قالوا للنبي صلى الله
صلى الله عليه وسلم يا رسول الله ذهب اهل الدثور
بالاجور يصلون كما نصلي ويصومون كما
نصوم ويتصدقون بفضول اموالهم قال
اوليس قد جعل الله لكم ما تصدقون ان
بكل تسبيحة صدقة وكل تكبيرة صدقة وكل
تحميدة صدقة وكل تهليلة صدقة وامر با

المعروف صدقة ونهي عن منكر صدقة وفي بضع
احدكم صدقة قالوا يا رسول الله أيأتي احدنا
شهوته وله فيها اجر قال أرأيتم لو وضعها في
حرام لكان عليه وزر فكذلك اذا وضعها في
الحلال لكان له اجر رواه مسلم الحديث ٢٦ ٢٦
عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى
الله عليه وسلم كل سلامى من الناس عليه صدقة
كل يوم تطلع فيه الشمس تعدل بين الاثنين
صدقة وتعين الرجل في دابته فتحمله عليها
او ترفع له عليها متاعه صدقة والكلمة الطيبة
صدقة وبكل خطوة تمشيها الى الصلوة صدقة
وتميط الاذى عن الطريق صدقة رواه البخاري
ومسلم الحديث ٢٧ عن النواس بن سمعان ٢٧
رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال البر حسن
الخلق والاثم ما حاك في نفسك وكرهت ان

يطلع

يطلع عليه الناس رواه مسلم وعن وابصة
بن معبد رضي الله عنه قال اتيت رسول الله
صلى الله عليه فقال جئت تسأل عن البر قلت نعم
فقال استفت قلبك البر ما اطمأنت اليه النفس
واطمأن اليه القلب والاثم ما حاك في النفس
وتردد في الصدر وان افتاك الناس وافتوك
حديث حسن رويناه في مسندي الامامين
احمد بن حنبل والدارمي باسناد حسن
الحديث ٢٨ عن ابي نجيح العرباض بن سارية
رضي الله عنه قال وعظنا رسول الله صلى الله عليه وسلم
موعظة وجلت منها القلوب وذرفت منها
العيون فقلنا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم كأنها
موعظة مودع فاوصنا قال اوصيكم بتقوى الله
والسمع والطاعة وان تأمر عليكم عبد فانه
من يعش منكم فسيرى اختلافا كثيرا فعليكم

بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا
عليها بالنواجذ واياكم ومحدثات الامور فان
كل بدعة ضلالة رواه ابو داود والترمذي وقال
حديث حسن صحيح **الحديث ٢٩** عن معاذ
رضي الله عنه قال قلت يا رسول الله اخبرني بعمل
يدخلني الجنة ويباعدني من النار قال لقد
سألت عن عظيم وانه ليسير على من يسره الله تعالى (سالتني)
عليه تعبد الله ولا تشرك به شيئا وتقيم الصلوة
وتؤتي الزكوة وتصوم رمضان وتحج البيت ثم
قال الا ادلك على ابواب الخير الصوم جنة والصدقة
تطفئ الخطيئة كما تطفئ الماء النار وصلوة
الرجل من جوف الليل ثم تلا تتجافى جنوبهم عن
المضاجع حتى بلغ يعملون ثم قال الا اخبرك براس
الامر وعموده وذروة سنامه قلت بلى يا رسول الله
قال راس الامر الاسلام وعموده الصلوة وذروة

سنامه

سنامه الجهاد ثم قال الا اخبرك بملاك ذلك كله
قلت بلى يا رسول الله فاخذ بلسانه وقال كف عليك
هذا قلت يا نبي الله وانا لمؤاخذون بما نتكلم به
فقال ثكلتك امك وهل يكب الناس في النار على
وجوههم او على مناخرهم الا حصائد السنتهم
رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح
الحديث ٣٠ عن ابي ثعلبة الخشني جرثوم بن
ناشر رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم
قال ان الله تعالى فرض فرائض فلا تضيعوها
وحد حدودا فلا تعتدوها وحرم اشياء فلا
تنتهكوها وسكت عن اشياء رحمة لكم غير نسيان
فلا تبحثوا عنها حديث حسن رواه الدارقطني
وغيره **الحديث ٣١** عن ابي العباس سهل
بن سعد الساعدي رضي الله عنه قال جاء رجل
الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله دلني

على عمل اذا عملته احبني الله واحبني الناس فقال
ازهد في الدنيا يحبك الله وازهد فيما عند الناس
يحبك الناس حديث حسن رواه ابن ماجة و
غيره باسانيد حسنة الحديث ٣٢ عن ابي
سعيد سعد بن مالك بن سنان الخدري رضي الله
عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا ضرر عنهما
ولا ضرار في الاسلام حديث حسن صحيح رواه ابن
ماجة والدارقطني وغيرهما مسندا ورواه مالك في
الموطأ عن عمرو بن يحيى عن ابيه عن النبي صلى
الله عليه وسلم مرسلا فاسقط ابا سعيد وله طرق
يقوي بعضها بعضا الحديث ٣٣ عن ابن
عباس رضي الله عنهما ان رسول الله صلى الله عليه
وسلم قال لو يعطى الناس بدعواهم لادعى رجال
اموال قوم ودماءهم لكن البينة على المدعي
واليمين على من انكر حديث حسن رواه البيهقي و
غيره

غيره هكذا وبعضه في الصحيحين الحديث ٣٤
٣٤ [illegible] عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه قال
سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من
من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فان لم يستطع
فبلسانه وان لم يستطع فبقلبه وذلك اضعف
الايمان رواه مسلم الحديث ٣٥ عن ابي
٣٥ هريرة رضي الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
لا تحاسدوا ولا تناجشوا ولا تباغضوا ولا تدابروا
ولا يبع بعضكم على بيع بعض وكونوا عباد الله
اخوانا المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يخذله ولا
يكذبه ولا يحقره التقوى هاهنا ويشير الى صدره
ثلث مرار بحسب امرئ من الشر ان يحقر اخاه
المسلم كل المسلم على المسلم حرام دمه وماله
وعرضه رواه مسلم الحديث ٣٦ عن ابي
٣٦ هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم

قال من نفس عن مؤمن كربة من كرب الدنيا نفس
الله عنه كربة من كرب يوم القيمة ومن يسر على
معسر يسر الله عليه في الدنيا والآخرة ومن ستر
مسلما ستره الله تعالى في الدنيا والآخرة والله في
عون العبد ما كان العبد في عون اخيه ومن
سلك طريقا يلتمس فيه علما سهل الله له به طريقا
الى الجنة وما اجتمع قوم في بيت من بيوت الله
يتلون كتاب الله ويتدارسونه بينهم الا نزلت
عليهم السكينة وغشيتهم الرحمة وحفتهم الملائكة
وذكرهم الله فيمن عنده ومن بطأ به عمله
لم يسرع به نسبه رواه مسلم بهذا اللفظ
الحديث ٣٧ عن ابن عباس رضي الله عنهما
عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما يرويه عن
ربه تبارك وتعالى قال ان الله كتب الحسنات
والسيئات ثم بين ذلك فمن هم بحسنة فلم يعملها
كتبها

كتبها الله عنده حسنة كاملة وان هم بها فعملها
كتبها الله عنده عشر حسنات الى سبعمائة ضعف
الى اضعاف كثيرة وان هم بسيئة فلم يعملها
كتبها الله عنده حسنة كاملة وان هم بها فعملها
كتبها الله سيئة واحدة رواه البخاري ومسلم
في صحيحيهما بهذه الحروف فانظر يا اخي وفقني
الله واياك الى عظم لطف الله تعالى وتامل هذه
الالفاظ وقوله عنده اشارة الى الاعتناء بها
وقوله كاملة للتوكيد وشدة الاعتناء وقال في
السيئة التي هم بها ثم تركها كتبها الله تعالى
عنده حسنة كاملة فاكدها بكاملة وان عملها
كتبها الله سيئة واحدة فاكد تقليلها بواحدة
ولم يؤكدها بكاملة فلله الحمد والمنة سبحانه
وتعالى لا نحصي ثناء عليه وبالله التوفيق
الحديث ٣٨ عن ابي هريرة رضي الله عنه

قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى قال
من عادى لي وليًّا فقد آذنته بالحرب وما تقرب الي عبدي
بشيء احب الي مما افترضت عليه وما يزال عبدي
يتقرب الي بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت
سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي
يبطش بها ورجله التي يمشي بها وان سألني اعطيته
ولئن استعاذني لاعيذنه رواه البخاري الحديث
التاسع والثلثون عن ابن عباس رضي الله عنهما عن
رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان الله تبارك وتعالى
تجاوز لي عن امتي الخطاء والنسيان وما استكرهوا
عليه حديث حسن رواه ابن ماجة والبيهقي و
غيرهما الحديث الاربعون عن ابن عمر رضي الله عنهما
قال اخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم بمنكبي فقال
كن في الدنيا كانك غريب او عابر سبيل وكان ابن عمر
رضي الله عنهما يقول اذا امسيت فلا تنتظر الصباح و

اذا اصبحت فلا تنتظر المساء وخذ من صحتك لمرضك
ومن حيوتك لموتك رواه البخاري الحديث الاحد
والاربعون عن ابي محمد عبد الله بن عمرو بن العاص رضي
الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يؤمن
احدكم حتى يكون هواه تبعًا لما جئت به حديث
صحيح رويناه في كتاب الحجة باسناد صحيح الحديث
الاثنين والاربعون عن انس رضي الله عنه قال سمعت رسول
الله صلى الله عليه وسلم يقول قال الله تعالى يا ابن آدم
انك ما دعوتني ورجوتني غفرت لك على ما كان
منك ولا ابالي يا ابن آدم لو بلغت ذنوبك عنان
السماء ثم استغفرتني غفرت لك يا ابن آدم انك لو
اتيتني بقراب الارض خطايا ثم لقيتني لا تشرك بي
شيئًا لاتيتك بقرابها مغفرة رواه الترمذي رحمه الله
وقال هذا حديث حسن والحمد لله اولًا وآخرًا وباطنًا و
ظاهرًا فهذا آخر ما قصدته من بيان الاحاديث التي جمعت

قواعد الاسلام وتضمنت ما لا يحصى من انواع العلوم فى
الاصول والفروع والآداب وساير وجوه الاحكام الوجوه فى
الاحكام تمت الكتاب بعون الملك الوهاب فى شهر صفر سنة ١١٢٥

بسم الله الرحمن الرحيم

نقلست كه چهار صد دانشمند از فقها وسنت وجماعت
در شهر سمرقند محفلی ساختند ودرین مسائل كه
تمامت اصول دینست بحث ومناظره كردند بعد
از استدلال بآیات واخبار واجماع ونظر وتامل
در قوانین عقلی ومسائل نقلی هم برین صفت
كه شیخ امام همام عالم كامل عامل سراج الملة والدین
علی بن عثمان الاوشی نور الله مضجعه درین
قصیده یاد كرده است متفق شدند برضا از
جواب واجبست بر هر مؤمنی از اهل سنت
وجماعت این مسائل را دانستن واعتقاد كردن

والله

قصيدة الامالى

والله الموفق والمعين والقصيدة هذه

اله مالك مولى الموالى
له وصف التكبر والتعالى

اله لا ينازعه شريك   ويخلق ما يشاء بلا امتثال

جليل جل عن شبه ومثال   عزيز عز عن عم وخال

يقول العبد فى بدء الامالى   لتوحيد بنظم كاللآلى
بگوید بنده در آغاز املا   ثنای حق بنظم خوب زیبا
اله الخلق مولانا قديم   وموصوف باوصاف الكمال
خدای خلق دیان وقدیر است   در اوصافش نگردد نقص پیدا
هو الحى المدبر كل امر   هو الحق المقدر ذو الجلال
بود زنده ومدبر در همه كار   مقدر باشد ویكتا ودانا
مريد الخير والشر القبيح   ولكن ليس يرضى بالمحال
بخیر وشر مریدش دان وقاضی   رضاش از معصیت دار جدا

صفات الله ليست عين ذات … ولا غيرا سواه ذا انفصال

صفات حق نه عين ذات حق است … نه غیر ذات هم آموز این را

صفات الذات والافعال طرا … قديمات مصونات الزوال

صفات ذات وافعالش تمامی … مصونند از زوال ای صدر اعلی

نسمي الله شيئا لا كاشيا … وذاتا عن جهات الست خال

بگو شیء مر خدا را نه چو اشیا … منزه ذات پاکش از جهتها

وليس الاسم غيرا للمسمى … لدى اهل البصيرة خير آل

تو اسم و مسمی را یکی دان … چنین دانند اهل شرع و فتوا

وما ان جوهر ربي وجسم … ولا كل وبعض ذي اشتمال

نه جسم است او نه عرض است او نه جوهر … نه کل است و نه بعض است و نه اجزا

وما القرآن مخلوقا تعالى … كلام الرب عن جنس المقال

کلام حق تعالی نیست مخلوق … چو قول دیگران بشنید از ما

ورب العرش فوق العرش لكن … بلا وصف التمكن واتصال

بود خلاق عرش و برتر از عرش … ز وصف و جهت ذاتش معرا

وما التشبيه للرحمن وجها … فصن عن ذاك اصناف الاهالي

ندارد ایزد ما شکل و مانند … مشبه مجد بود گمراه و رسوا

ولا

ولا يمضي على الديان وقت … واحوال وازمان بحال

نه بگذشتست بر وی ماه و سالی … نه کاهی و زمانی گشت مجری

ومستغن الهي عن نساء … واولاد اناث او رجال

بود خلاق ما مستغنی از جفت … نه دختر نه پسر باشد مر او را

كذا عن كل ذي عون ونصر … تفرد بالجلال وبالمعالي

بیاری کس ندارد احتیاجی … بود یاری ده احباب و اعدا

يميت الخلق قهرا ثم يحيي … فيجزيهم على وفق الخصال

بمیراند خلایق را همه پاک … دیگر باره کند احیاء موتی

لاهل الخير جنات ونعمى … وللكفار ادراك النكال

و اهل خیر را جنات و نعما … کفار را بدوزخ کرده ماوی

يراه المؤمنون بغير كيف … وادراك وضرب من مثال

لقای رب ببینند اهل ایمان … منزه از مثال و صورت و جا

فينسون النعيم اذا راوه … فيا خسران اهل الاعتزال

ز راحت کشف ببینندش فراموش … شود بر اهل جنت جمله نعما

وما من فعل اصلح ذو افتراض … على الهادي المقدس ذي التعالي
نباشد فعل اصلح بر خدا فرض … غلط کرد انکه کفت این ماجرا را
وفرض لازم تصديق رسل … واملاك كرام بالتوالي
بتصدیق رسولان و ملایك … زبان خویشتن سازند کویا
وختم الرسل بالصدر المعلى … نبي هاشمي ذي جمال
بود ختم رسل بی اختلافی … نبی هاشمی صدر معلا
امام الانبياء بلا اختلاف … وتاج الاصفياء بلا اختلال
امام انبیاء ما تقدم … رئیس الاصفیا بدر مصفی
وحق امر معراج وصدق … ففيه نص اخبار عوال
بود معراج او حق ای برادر … زمکه تا بزیر عرش اعلا
وباق شرعه في كل وقت … الى يوم القيمة وارتحال
بماند دین پاکش تا قیامت … نه بینی نسخ او البته اصلا
وان الانبياء لفي امان … عن العصيان عمدا وانعزال
همه پیغمبران در امان دان … ز عزل و معصیت کردن بعمدا
وما كان نبي قط انثى … ولا عبد وشخصا ذا افتعال
نبوده زن رسول و نیز بنده … نه جادو بوده حقا تو حقا

ودو

وذو القرنين لم يعرف نبيا … كذا لقمان فاحذر عن جدال
وذو القرنین و لقمان پیمبر … نه کو هیچون نه تحقیق است ما را
وعيسى سوف يأتي ثم يتوى … لدجال الشقي ذي خبال تباهی خرد
فرود آید مسیح و قتل سازد … وان دجال کذاب شقی را
كرامات الولي بدار دنيا … لها كون وفهم اهل النوال فضل و هدایت
کرامات ولی را حق همیدان … که منکر نیست جز مخذول رسوا
ولم يفضل ولي قط دهرا … نبيا او رسولا في انتحال
نباشد هر ولی افضل هرکز … نه بر رسل و نبی در هیچ انبا
وللصديق رجحان جلي … على الاصحاب من غير احتمال
ابو بکر از همه یاران مقدم … بعدل و زهد و علم و فضل و تقوی
وللفاروق رجحان وفضل … على عثمان ذي النورين عال
عمر از بعد او فاضلتر آمد … ز ذی النورین شاه دین و دنیا
وذو النورين حقا كان خيرا … على الكرار في صف القتال
تو عثمان را مفضل دان همواره … بر آن لعل بتو د و شیر هیجا

وللكرار فضل بعد هذا　　على الأغيار طرًّا لا تبالِ
علی شیر خدا و شاه صفدر　　پس از ایشان بود اعلا و اسنی

وللصديقة الرجحان فاعلم　　على الزهراء في بعض الخصالِ
حمیراء کدام المؤمنین است　　بفضل چند کبری شد ز زهرا

ولم يلعن يزيدًا بعد موت　　سوى المكثار في الإغراء غالِ
مکن نفرین و لعنت از پس مرگ　　یزید بی ادب را کاینست اغرا

المکثار: بسیار گوی

وإيمان المقلد ذو اعتبار　　لأنواع الدلائل كالنصالِ
مقلد را تو ایمان معتبر دان　　دلیل اینست همچو سنگ خارا

وما عذر لذي عقل بجهل　　بخلاق الأسافل والأعالي
نباشد عذر عاقل را بجهلش　　به نزد خالق پستی و بالا

وما إيمان شخص حال يأس　　بمقبول لفقد الامتثالِ
هر آن کایمان بیأس آورده باشد　　نه مقبولست بشنو است فتوی

وما أفعال خير في حساب　　من الإيمان مفروض الوصالِ
نه فعل خیر را خوانیم ایمان　　دلیری کردن کو گفت این را

ولا يقضي بكفر وارتداد　　بعهر أو بقتل واختزالِ
نه مرتد دان نه کافر آنکسی را　　که خون کرد و زنا و خورد صهبا

ومن

ومن ينوِ ارتدادًا بعد دهر　　يصر عن دين حق ذا انسلالِ
کسی کو کافر خواهد بیر از سال　　بیفتش کبر و ملحد دان و ترسا

ولفظ الكفر من غير اعتقاد　　بطوع رد دين باغتفالِ
اگر بی اعتقادی گفت کفری　　چو توبه کرد ایمان گشت رجعی

ولا يحكم بكون حال سكر　　بما يهذي ويلغو بارتجالِ
کسی کو حال مستی کفر گوید　　نباشد دین او را هیچ ضرا

وما المعدوم مرئيًّا وشيئًا　　لفقه لاح في يمن الهلالِ
نه شیء معدوم را گوییم نه مرئی　　بقول مجتهد بی وهم و عمیا

وغير ان المكون لا كشيء　　مع التكوين خذه لاكتمالِ
مکوّن غیر تکوین نیست بشنو　　کلام پس متین و پای بر جا

وفي الأذهان حق كون جزء　　بلا وصف التجزي يا ابن خالِ
تصور میتوان کردن که جزئیست　　که نتوان تجزیه کردن مر آن را

وإن السحت رزق مثل حل　　وإن يكره مقالي كل قالِ
بروزی در حلالی شرط نبود　　نباشد کاده این را مرد دانا

وفي الاجداث عن توحيد ربي — سيسئل كل شخص بالسؤال
بگور اندر سوال چنین پرسند — ز هر کس هست ز اعلی تا بادنی

وللكفار والفساق بعضه — عذاب القبر من سوء الفعال
کافران را و بعضی عاصیان را — عذاب گور باشد بی محابا

حساب الناس بعد البعث حق — فكونوا بالتحرز عن وبال
حساب خلق بعد از بعث حق است — به پرهیز بدی و ظلم و کین را

ويعطى الكتب بعضا نحو يمنى — وبعضا نحو ظهر وشمال
بحشر نامها کین ندخلقان — ز سوی پشت و دست چپ دعنی

وحق وزن اعمال وجري — على متن الصراط بلا احتيال
بود سنجیدن اعمال و دیگر — عبور بر پل صراط مجری

ويرجى شفاعة اهل خير — لاصحاب الكبائر كالجبال
شفاعت باشد از اهل شفاعت — مر اصحاب کبایر را و فحشا

وللدعوات تاثير بليغ — وقد ينفيه اصحاب الضلال
دعاها را کی تاثیر عظیم است — نباشد منکر آن جز اهل اهوا

ودينانا

ودنيانا حديث والهيولى — عديم الكون فاسمع باجتزال
دلیل حدوث عالم قدیم است — حدیث بی ماده مشنو ز حمقا

وللجنات والنيران كون — عليها مر احوال حوال
بهشت و دوزخ و حور و سلاسل — همه مخلوق و موجود و مهیا

ولا يفنى الجحيم ولا الجنان — وما اهلوهما اهل انتقال
بماند جنت و دوزخ همیشه — نگردد ندا هلاو اعدام و افنا

وذو الايمان لا يبقى مقيما — بشؤم الذنب في دار اشتعال
کسی کو ذره ایمان بود او — نباشد دایم اندر نار لظی

دخول الناس في الجنان فضل — من الرحمن يا اهل الامال
بجنت رفتن از فضل اله است — و کردن کیست لایق آن مکافا

لقد البست في التوحيد نظما — بديع الشكل كالسحر الحلال
عقاید بهر خلقان نظم کردم — بلفظ دلکش و معنی غرا

يسلي القلب كالبشرى بروح — ويحيي الروح كالماء الزلال
تسلی بخش دل از لفظ و معنی — چنانکه روح یابد روح از انها

فخوضوا فيه حفظا واعتقادا — تنالوا جنس اصناف المنال
ز وی حصه هر کس یاد گیرد — بیابد نعمت کش نیست احصا

وکونوا عون هذا العبد دهرا — بذکر الخیر فی حال ابتهال
چون خوانید ای یاران بگوئید — که ناظم را بیامرزی خدایا

لعل الله یغفره بفضل — و یعطیه السعادة فی المآل
که شاید ذنب او مغفور گردد — بیابد قیمت و قدر و بها را

و انی الحق ادعوا کل وقت — لمن بالخیر یوما قد دعا لی
همیخوانم خدا را در همه وقت — که بی‌جرمم دعا گویم ببخشا

تمت هذه القصیدة المبارکة الموسومة
بالامالی بتاریخ شهر ربیع الآخر
سنه ۱۱۲۵

شرح جمل نبوی بطریق نظم

بسم الله الرحمن الرحیم

انما الاعمال بالنیات

بد رستی که جمله اعمال — نیست مقبول جز که با نیت
زانکه فرمود خواجهٔ کونین — کاول کارها بود نیت

و لکل امرئ ما نوی

اصل اعمال نیت نیکوست — نیت نیک دارای همتش
زانکه هر کار کان به نیت نیست — هست آن جملگی هبا و هلاک

تفکر ساعة خیر من عبادة ستین سنة

در ره دین حق تفکر کن — کز تفکر رسی ز شک به یقین
زانکه یکساعت تفکر علم — بهتر است از عبادت ستین

تفکروا فی آلاء الله و لا تتفکروا فی ذات الله

در صفات خدا تفکر کن — تا بدانی تمام حد صفات
زانکه در ذات حق تفکر نیست — عقل مخلوق کی رسد در ذات

الزیارة لحظة

تا نگردد ... زیارت چیزی بجای — تا نشود ... تمام مکن
لحظه ... تمام مکن

الخمول راحة والشهرة آفة

خویشتن را قوی مکن مشهور | که بود شهرت قوی آفت
ور ترا هیچ خلق نشناسند | با خود آیی که باشدت راحت

حرمة مال المؤمن کحرمة دمه

مؤمنان همچو شمع پرنورند | روشن است اندرون بیرونشان
حرمت مال مؤمن آن باشد | اندرین که چو حرمت خونشان

الصبر مفتاح الفرج

در همه کارها صبوری کن | تا نگردد ز سوز تو حرج
زانکه پیغمبر اینچنین گفتست | که صبوری بود کلید فرج

ان الله یحب الشجاع ولو بقتل حیة

دوست دارد خدای مرد دلیر | گر چه باشد بکشتن ماری
مار خشمت اگر توانی کشت | گر دم شهوتت بکش باری

ان الله یحب المعالی الامور ویبغض سفسافها

بلندهمتی خدای دارد دوست | مردمان بلندهمت را
باز برعکس هست دشمن دار | این خسیسان بی مروت را

الدنیا

الدنیا جیفة وطالبها کلاب

جمع دنیا بدست بی دانش | همچو زشتان بی نمک باشد
چونکه دنیا مثال مردارست | طالبانش مثال سگ باشند

انا واتقیاء امتی بریء من التکلف

بی تکلف بود که گفت رسول | ما تکلف نه دوست میداریم
من و پرهیزگار امت من | از تکلف همیشه بیزاریم

التکلف مشوم فانه لا یدوم

در تکلف چو هست تکلیفی | بحدیث رسول شوم بود
چه تکلف بود در آن نعمت | ای برادر چو لا یدوم بود

لا تؤذوا جارکم بقتار قدرکم

بحدیث نبی چه نیک و چه بد | حق همسایه را نگه دارید
ای عزیزان هوای تابه خویش | گفت همسایه را میازارید

زر غبا تزدد حبا

از برای خدا عزیزان را | بارادت برو زیارت کن
لیک قول رسول خود بشنو | کم رو و دوستی زیادت کن

الشباب شعبة من الجنون

گر جوانی ز جهل کاری کرد — که بود از طریق شرع برون
آن کرم عفو کن چو میدانی — که جوانیست شعبهٔ ز جنون

رُبَّ صائمٍ لیس له من صیامه الا الجوع والعطش

ای بسا روزه دار کز روزه — نه ثوابش دهند و نه مزدی
بجز از تشنگی و گرسنگی — زانکه گوید دروغ چون زدی

اذا اراد الله بقوم خیرا مطرهم باللیل وشمسهم بالنهار

بشنو از من یکی حدیث نبی — که روایت کنند از یاران
چونکه خواهد خدا بقوم خیر — روزشان شمس و شب دهد باران

انما المؤمنون اخوة

بدرستی که مؤمنان جمله — یکدگر را برادران باشند
لیک خوی منافقان اینست — که ز ارحام بیگران باشند

دعوة الغرباء مقرونة بالاجابة

هر که یلحق بعلم یا بد قرب — دعوتش جمله مستجاب بود
یا غریبی که آید از ره دور — که از این جنس بی حساب بود

قال

قال داود لم خلقت الخلق یا رب قال کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف

گفت داود این خلایق را — بچه مخلوق کرده‌ای مألوف
گفت بودم چو گنج پنهانی — داشتم دوست تا شوم معروف

طالب العلم بین الجهال کالحی بین المیت

عالم اندر میان جاهل را — مثل گفته اند صدیقان
زاهد در میان زندانی — مصحفی در میان زندیقان

حب الدنیا رأس کل خطیئة

بیقین دان گناه کار بود — هر که در دوستیش حیرانست
زانکه پیغمبر خدا گفتست — حب دنیا سر گناهانست

ترک الدنیا رأس کل عبادة

ذوق طاعت نیابد اندر دل — هر که او را محبت دنیاست
ترک دنیا بگیر و قانع شو — ترک دنیا سر عبادتهاست

عز الدنیا بالمال وعز الآخرة بالاعمال

عزت دنیوی بمال بود — عزت آخرت بود اعمال
در دو عالم چه عزتش باشد — هر کرا نه عمل بود نه مال

الدُّنْیَا مَزْرَعَةُ الآخِرَة

هست دنیا مثال مزرعهٔ — که درین تخم نیکویی کارند
هرچه کارند بدروند همه — در آخرت نکه دارند

الدُّنْیَا قَنْطَرَةٌ فَاعْبُرُوهَا وَلَا تَعْمُرُوهَا

هست دنیا مثال قنطرهٔ — نه مزار که زیارتش مکنید
چو بران جای ایستادن نیست — بگذرید و عمارتش مکنید

مَنْهُومَانِ لَا یَشْبَعَانِ مَنْهُومُ الْعِلْمِ وَمَنْهُومُ الْمَالِ

گرسنه دو هست در جهان سوست — که نگردند سیر در مه و سال
از یکی گرسنه است از پی علم — وان دیگر گرسنه است از پی مال

صَلَوةُ الشَّبْعَانِ کَتَمَلُّقِ السَّکْرَانِ

چون وضو تنک شد نماز مکن — ای برادر بحیله و دستان
زانکه باشد نماز مردم سیر — راست همچو تملق مستان

مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلِیًّا جَاهِلًا

علم آموز اگر همی خواهی — که ترا قرب حق شود حاصل
زانکه پیغمبر خدا گفتست — حق نگیرد بدوستی جاهل

فضل

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ کَفَضْلِی عَلَى أَدْنَى رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِی

فضل عالم همیشه بر عابد — تا بحدیست حد حرمت او
که فضل منست پیوسته — بر یکی کمترین امت او

الْإِیمَانُ نِصْفَانِ نِصْفُهُ صَبْرٌ وَنِصْفُهُ شُکْرٌ

هست ایمان دو نیمه ای فرزند — نیمه شکر و نیمهٔ صبر است
هرکه صابر نباشد و شاکر — آن ندارد یقین بدان کبر است

مَنْ عَشِقَ وَکَتَمَ وَعَفَّ وَمَاتَ فَهُوَ شَهِیدٌ

هرکه عاشق شد و نهفت انرا — بصبوری و عافیت ورزید
گر شود فوت اندرین معنی — بحدیث رسول هست شهید

مَنْ بَلَغَ أَرْبَعِینَ وَلَمْ یَأْخُذِ الْعَصَى فَقَدْ عَصَى

تا چهل سالگی کمال بود — چون چهل بگذرد بود نقصان
وانکه تا چل نگرد باطن پاک — بعصای خود بود نقصان

لِکُلِّ مَلِکٍ خِزَانَةٌ وَخِزَانَتِی فِی الْأَرْضِ قَلْبُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ

هر ملک را خزینهٔ باشد — بنده سیم و مال آگنده
نیست حق را خزینهٔ دیگر — در تمامی بهتر از دل بنده

اَلْکَاسِبُ حَبِیبُ اللّٰهِ

هرکه کاسب بود بروز و بشب   بحدیث نبی حبیب خداست
باز برعکس هرکه بیکار است   دشمن کردکار بی همتاست

اَلْمُسْتَحِقُّ مَحْرُومٌ

راست گفتست این حدیث نبی   همگنان را بعلم معلومست
هرکه او مستحق بود بیقین   دایما از نصیب محرومست

نَوْمُ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ

هرکه او عالم است خفتن او   جز برای خدای نیست مدام